БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1965 ч.
ДЕКАБРЬ
16
ЧЕТВЕРГ
№ 296 (6314).

Өртээ 2 көп.

ОРГАНИКТИГ ЧЕМИШЧИДИЛГЕ

Часкы хову ажылдарынга бүгү талазы-биле белеткенир, 1966 чылда бүгү кѳдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн алырын хандырар, мал ажылынга быжыг чем-суурну тургузар болгаш ооң продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедир—шак мындыг лозуң-биле Тываның кѳдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП-ниң ам болур XXIII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышты калбартып турар.

Бо сорулгаларны чедип алыр телээде, колхозчулар болгаш совхозтарның ажылдакчылары соңгаарлаттынмас улуг ажылдарны ам үеде холга алыр ужурлуг. Ол ажылдарның иштинде колхозтарның, совхозтарның шөлдериниң үнүш-дүжүттүүн бедидер дугайында айтырыг бир онза черни ээлээр. Сорулга болза тарылга шөлүн калбартырында эвес, харын ол-ла ажыглап турган шөлге агротехниктиг хемчеглерни, ооң иштинде чемишчидилгени чорудуп тургаш, хөй дүжүттү алыры.

Бистиң республикада түс черниң кол чемишчидилгези өдек болур. 1965 чылдың тарылга шөлдеринге ийи чүс муң тонна өдек төгер дээн болза, чүгле 90 муң тонна хирени төп ажыглаан. Бо чүге мындыг болганыл, азы өдек четпес бе? Ол ындыг эвес. Республиканың ажыл-агыйларында өдектиң курлавыры эгээртинмес. Шээр малдың кыштагларын санавайн, чүгле сүт-бараан фермаларын, сагбас мыйыстыг бода малды ажаап турар турлаг кажааларны ап көөрге, чыл-чылы-биле ажыглаттынмайн чыдар эрги-даа, бо чылгы-даа өдектиң курлавыры бистиң амгы ажыглаар деп планнап турарывыстан каш катап хөй. Кайда мал турда, өдек ылавыла бар болур. Республикада бар малды ап көөрге, чүгле ногаа, картофель культураларының болгаш кукурузаның шөлдериниң эвес, харын тараа культураларының шөлдериниң элээн хөй кезиин өдек-биле чемишчидип болур.

Ам бисте байдал кандыгыл? Каа-Хем, Таңды районнарның чамдык ажыл-агыйларында өдек сөөртүлгезин организастап турар. Чижээ, Каа-Хемниң «Октябрь 14 чылы», «Ленинчи орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтары боттарының күжүн каткаш, өдек сөөртүр механизастаан звенону тургускан. Звенода дөрт самосвал, бир бульдозер болгаш механизастаан улуг хүүрек ажылдап турар. Ам үеде ол звено «Октябрь 14 чылы» колхозта ажылдап турар болгаш ооң соонда дараазында ийи колхозка ээлчег ёзугаар баар. Каа-Хем районнуң бо колхозтарының шак мынчаар дем каткан ажылын өске ажыл-агыйларга база ажыглап болур. Мону өөренип көрзе чогуур.

Таңды районда «Тиилелге» совхозта Таңдының «Сельхозтехника» каттыжыышкынының механизастаан звенозу ажылдап, шөлдерже өдекти сөөртүп турар. Совхозтуң фермаларында өдек оваалап белеткээр ажылды организастаан болгаш чээрби муң тонна хире өдек белеткеттинген.

Өвүр районнуң колхозтарында шөлдерже өдек сөөртүлгези чаа эгелээн. Республиканың ооң өске районнарында бо чугула ажыл амга чедир шимчевээн. Ылаңгыя Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарда чаңгыс-даа ажыл-агый өдек сөөртүлгезин бо хүннерге чедир чорутпайн турары кайгамчык. Мооң чылдагаанын колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары-даа, агрономнары-даа бо үеде кыштагларже сүг сөөртүп турары-биле транспорт чедишпейн турарында деп тайылбырлап турар. Малдың сускун-суггадын хандырары чугула айтырыг болбайн аан, ынчалза-даа транспорт чедишпес дээш чаңгыс талалап туруп бээри шын эвес. Ажыл-агыйларда бар автомашиналар болгаш өске-даа техника шупту сүг сөөртүлгезинде эвес болгай, оларның чамдыызы ажылдавайн турар. Бир эвес транспорт чедишпейн турар болза, фермаларга өдекти ооң бөлүп оваалаар ажылды чүге организаставайн турарыл?

Россия Федерациязы ниитизи-биле ноябрь 1-ге чедир шөлдерже органиктиг чемишчидилге сөөртүрүнүң онаалдазын 60 хуу чедир, а чамдык областар бүрүн күүсеткен турда, бистиң республикада бо ажыл барык эгелевейн турарын чугаалаары безин таарымчалыг эвес-тир. Келир чылдың дүжүдү дээш сагыш салыышкын кайдал? деп айтырыгны ажыл-агыйларның удуртукчуларының, агрономнарының, бригадирлериниң мурнунга салза чогуур.

Органиктиг чемишчидилгени шын ажыглаар болза, дүжүтке 3—4 центнер, чамдык таварылгада оон-даа хөй немелдени бээр. Бир эвес эки дүжүттү алыр деп бодазыңза—черни бедик шынарлыг чемишчидилге-биле чемгер—деп, улустуң өткүт чугаазын бодаар херек. «Сүт-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга салбырының суггарыкчызы Василий Бюрбюнуң суггарган участогунуң кызыл-тазының дүжүдү сөөлгү ийи чылда га бүрүзүнден 18 центнерден кудулаваан, а ооң чанында суггарылгалыг черлерниң дүжүдү 10—12 центнерден ашпайн турар. Мооң чылдагааны суггарылганы эки чорутканындан аңгыда, ол шөлге ирик өдекти төккениниден база болган деп чугаалаза чогуур. Ол совхозтуң чыл бүрү тарып турар сайырам даштыг, кужурланчак хөрзүннүг шөлдерин чемишчидери чер ажылының чугула перспективтиг айтырыы болуп турда-ла, ында ам чаңгыс шанак-даа өдек шөлде төктүнмээн.

Колхозтарга, совхозтарга органиктиг чемишчидилгени бөлүп белеткээр, шөлдерже сөөртүр ажылды калбаа-биле организастаар херек. Бо ажылды чорударының эки хевири тускай бригада, азы звено болур. Ам ажыл-агыйларга ындыг бригадаларны, звеноларны четчелеп тургускаш, өдекти бөлер, чүдүрер чепсек херексел-биле болгаш сөөртүр транспорт-биле хандырза чогуур.

Партияның XXIII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш, база чаа болуп эртген СЭКП ТК-ның Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязының 1966 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының дугайында шиитпирлерин күүседир дээш кѳдээниң ажыл-ишчилериниң ап чорудар хемчеглеринде органиктиг чемишчидилгени ажыглаары чер ажылында кол айтырыгларның бирээзи болур.

ХҮННҮҢ БОЛУУШКУННАРЫ

Космос аппарадын шылгаар

1965 чылдың декабрь 16-дан эгелээш 1966 чылдың июнь 1-ге чедир үеде космос аппараттарын хондурар системаның хевирлериниң бирээзин Совет Эвилелинге шылгап көөр.

Моон-биле холбаштыр чедирикчи ракеталарның чамдык элементилери Оожум океанның Акватория районунга дүшкүлээр.

Шылгалда шенелделер эрттирериниң ол районунга барбазын деп айтыышкынны судноларынга болгаш самолёттарынга бээр дугайында өске чурттарның чазактарынга Совет чазак дилег киирген.

(СЭТА).

Кремльге чугаалажыышкыннар

Алжир Улус Демократтыг Республиканың Революстуг Чөвүлелиниң Даргазы болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Хуари Бумедьен-биле совет удуртукчуларының чугаалажыышкыннары декабрь 14-те Кремльге болган.

Совет Эвилелиниң болгаш Алжир Улус Демократтыг Республиканың аразынга найыралдыг харылзааларны улам ынай хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны эш-хуузунуң болгаш ажыт-чажыт чок беседаның үезинде солушкан. Делегейниң чамдык чугула айтырыгларын база чугаалашкан.

Совет таладан чугаалажыышкыннарга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный болгаш албанның өске-даа кижилери киришкен.

Алжир таладан чугаалажыышкыннарга Хуари Бумедьен-биле кады Революстуг Чөвүлелдиң кежигүнү, Даштыкы херектер министри Абдельазиз Бутеф Лика, Революстуг Чөвүлелдиң кежигүннери Мохаммед Тайби Ларби, Муляй Абделькадер (Шабу), Абдалла Бельхушет болгаш албанның өске-даа кижилери киришкен.

• • •

Алжир Улус Демократтыг Республиканың Революстуг Чөвүлелиниң Даргазы болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Хуари Бумедьенниң алдары дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Совет чазак декабрь 14-те Кремльдиң Улуг оргузунга эртенги шайлалга тургускан.

(СЭТА).

Механизаторлар дуржулгазын солчуп турар

Бистиң чуртувустуң колхозтарында болгаш совхозтарында чүс-чүс муң машиналар ажылдап турар. Машина-трактор парыгын кавчаар эки ажыглаарыл, техника септелгезинге чарыгдалдарны эвээжедир болгаш ооң шынарын экижидер, а ол ышкаш машина бүрүзүнүң эң долу ажылдаан турарын чедип алыр телээде, кандыг аргаларны тывары эргежок чугула дээрзиниң дугайында айтырыгларны эвилелдешкен республикаларның кѳдээ ажыл-агый министерстволарының, «Сельхозтехниканың» удуртур ажылдакчыларының, эртем-шинчилел институттарының эртемденнериниң ССРЭ-ниң Кѳдээ ажыл-агый министерствозунда чаа ажыттынган чөвүлел хуралында чугаалажып турар.

Илеткелчи—Эвилел министерствозунуң кѳдээ ажыл-агыйны механизастаарының болгаш электрижидериниң кол эргелелиниң начальниги эш Кононенко болгаш санал бергеннер машина-трактор парыгын ажыглап болгаш септеп турарында ам-даа хөй-хөй четпестерниң барын демдеглээн. «Сельхозтехниканың» машиналарны септеп, колхозтар, совхозтарның чагыын күүседип турар дыка хөй бүдүрүлгелериниң техниканы болган чок-ла чавыс деңнелдиг болгаш аар өртектиг септеп турар дээш шүгүмчүлеп турган. Чүгле агар эвес, харын капитал септелгени-даа чорудуп болгу дег улуг мастерскаяларны ажыл-агыйларга тургузар дугайында күзээшкиннер чугаалаттынган.

Мал ажылының фермаларынга машиналарны болгаш механизмнерни чогаадып турар эртемденнерге база ол техниканы белеткеп үндүрүп турар заводтарга чөвүлел хуралдың киржикчилери улуг негелделерни кылган.

(СЭТА).

Бирги орус революцияга тураскаатткан

Россияга 1905—1907 чылдарның революциязының 60 чылынга тураскаал кылдыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң чанында Марксизм-ленинизм институдунда декабрь 14-те эртем сессиязы ажыттынган.

СЭКП Төп Комитединиң чанында Марксизм-ленинизм институду, «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының төөгүзү» деп комплекстиг айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының эртем чөвүлели, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының төөгү институду, ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозу ол сессияны чыылдырган.

«1905—1907 чылдарның революциязының төөгүлүг ужур-дузазы» деп илеткелди баштайгы пленарлыг хуралга академик П. Н. Поспелов кылган.

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА

Чадаанажыларның кыйгырыы-биле

«Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбырының механизаторлары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары чадаанажыларның кыйгырыын бир эп-сеткил-биле деткип, олар-биле социалистиг чарыштыг ажылдап турар.

1965—1966 чылдарның септелге сезонунда Чадаана каттыжыышкынының мастерскаязынга чүгле «ДТ-54» маркалыг, Кызыл-Мажалыкка— «Беларусь» тракторларны септээр кылдыр дугурушкан. Ук дугуржулганы ёзугаар Кызыл-Мажалыктың механизаторлары «Чыраа-Бажы» совхозтуң «Беларусь» деп 7 тракторларын эки шынарлыг септээн.

Техника септелгезиниң бо аргазы тракторларның артык кезектерин марка аайы-биле түс-түс мастерскаяга мөөңнээш, септелгени шалыпкын чорудар арганы бээр. Механизаторларның мергежилиниң аайы-биле тракторларны септээрге ажылдың шынары база эки болур-дур.

Септелгениң эң-не харысаалгалыг черлеринде дуржулгалыг механизаторларны быжыглаан. Трактор моторун септээр цехти коммунист Саая Иртиилей мергежилдиг удуртуп турар.

Саая Иртиилей үр үениң иштинде мотористеп, элээн хөй аныяк оолдарны бодунуң тускай эртеминге өөредип каан. Мастерская эргелекчизиниң дааскан ажылын эш Иртиилейниң удурткан звенозу хуусаа бетинде дужаар чанчылдыглар.

«Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбырының механизаторлары Совет Конституциязының байырлалын күш-ажылчы белектер-биле демдеглеп эрттирген. Олар 23 тракторну, 20 сельканы болгаш 5 трактор андазыннарын септээн.

Каңнакчы Ооржак Семис-оол, токарь Степан Малышев, дарган Ооржак Чыртай, «Шеклээр» совхозтуң механизаторлары Сарыглар Ирбон, Моңгуш Улуй-оол—септелгениң мурнакчылары.

Кызыл-Мажалыктың механизаторлары партияның XXIII съездизинге чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Бо чылдың төнчүзүнге чедир 50, а келир чылдың бирги кварталында—70 тракторларны септээр дээш олар кужениишкинниг ажылдап турарлар.

К. АЛЕКСЕЕВ.

Республикада трактор септелгези

(1965 чылдың IV кварталының планы, декабрь 10-га чедир)

РАЙОННАР	СЕПТЭЭН ХУУЗУ
Өвүр	137.5
Таңды	62.1
Эрзин	57.1
Барыын-Хемчик	52.2
Каа-Хем	50.0
Чөөн-Хемчик	47.0
Бии-Хем	45.7
Тес-Хем	44.4
Улуг-Хем	39.4
Тожу	33.3
Бай-Тайга	29.7
Кызыл хоорай Соведи	76.2
Республика	51.1

Альберт Андреевич Первушин «Сельхозтехниканың» Шагаан-Арыг салбырында слесарьлап ажылдап турар. Ол чүгле бүдүрүлгениң мурнакчызы эвес, а хөй-нийти ажылының база идепкейлиг киржикчизи. Моторларның септелгезиниң шынарын хынаар талазы-биле коллективтиң дааскан хүлээлгезин ол шыңгыы күүсетпишаан, боду септелгени кончуг эки шынарлыг кылып турар. Кызымаккай күш-ажылы дээш Первушин хүндүлел бижиктер-биле болгаш өртектиг чүүлдер-биле хөй удаа шаңнадып келген. Ол ам хүн нормазын 110—120 хуу күүседип, СЭКП-ниң XXIII съездизинге уткуштур калбарган социалистиг чарышка бодунуң улуг-хуузун киирип турар.

Чуруукта: А. А. Первушинниң моторну чыып эптеп турары.

Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

УЛУС СУДТАРЫНЫҢ ШИИТКЕКЧИЛЕРИНИҢ СОҢГУЛДАЗЫНГА

Улуг идепкей

Эвилелдешкен чеди республикаларга—Украинага, Белоруссияга, Азербайджанга, Молдавияга, Латвияга, Киргизияга болгаш Туркменияга декабрь 12-де ажылчы чоннар улус шииткекчилерин соңгаан. Соңгулда чер болганга бир демниг болгаш организастыг, политиктиг улуг идепкейниң байдалынга эрткен.

Ажылчы чоннар оларның соңгуп алган кижилери совет хамаатыларының эргелерин серемчилелдиг камгалап, социалистиг хоойлу дүрүмнериниң камгалалынга көрүнгүр туржур дээрзинге ханы бүзүреддиглер. Дыка хөй соңгукчулар боттарының хамааты хүлээлгезин хүннүң баштайгы чартыында-ла күүседипкеннер.

Улус шииткекчилериниң кандидаттарының аразында суд органнарынга боттарының хөй чылдардагы ажылы-биле улуг хүндүткелди чедип алган кижилер-даа, ол албан-херекке бир-ле дугаарында ажылдап эгелээр кижилер-даа бар.

(СЭТА).

Кандидат-биле ужуражыышкын

КАА-ХЕМ РАЙОНДА улус шииткекчилеринге соңгулдаларга белеткелдер калбарган. 16 соңгулда участоктарын тургускан. Партия райкому болгаш райкүүском кѳдээ советтер даргаларының болгаш секретарьларының семинарын эрттирген. Агитпунктулар эргелекчилериниң нийти хуралы база болган. Соңгулда участоктарының даргаларын болгаш секретарьларын совет судка соңгулдалар дүрүмү-биле таныштырган. Соңгукчуларның данзызын хынап турар. Районнуң улус шииткекчизинге кандидат Иван Федорович Петухов-биле ужуражылгалар эртип турар.

К. ОЧУР-ООЛ.

Кандидат дээш агитация

Ажылчы чоннар депутаттарының Тожу район Совединиң күүскому улус судунуң соңгулдазынга белеткелдерни организастыг чорудуп турар. Районнуң улус судунга соңгулда талазы-биле 7 соңгулда участогун тургускан болгаш дерилгезин кылган. Райкүүскомнуң болгаш кѳдээ Советтериниң ажылдакчыларының семинарын эрттирген. Соңгулда участоктарының аайы-биле соңгукчуларның данзызын кылгаш, хөй-ниитиниң көрүлдезинге суд соңгулдазының дүрүмүн ёзугаар чогуур хуусаазында соңгулда участоктарынга аскан, соңгукчуларның данзызы хынаттынган.

Районнуң улус судунуң улус шииткекчизиниң кандидадынга Хертек Шоожунович Ширинни «Совет Тыва» колхозтуң колхозчуларының нийти хуралы депшиткен. Амгы үеде кандидат-биле соңгукчуларның ужуражыышкыннары организастыг эртип, районнуң улус судунуң ажыл-чорудулгазын соңгукчулар чугаалажып, четпестерни илередип, кандидадынга чагыгларын берип турар.

Агитация болгаш культура-массалыг ажылдарны улам экижидер сорулга-биле СЭКП райкому партия организацияларының секретарьларының болгаш агитаторларның семинарын, сургаалда хуралдарын эрттиргилээн. Партия организацияларының 14 агитколлективтеринде 233 агитатор быжыглаттынган. Агитаторлар амгы үеде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң VII сессиязының материалдарын соңгукчуларга таныштырып эгелээн. «Совет Тыва», «Май 1» колхозтарда болгаш райкүүскомда партия эге организацияларының агитколлективтериниң эки ажылдап турарын демдеглээри чугула.

1965 чылда районнуң мурнунда алдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседип, СЭКП-ниң XXIII съездизинге чедиишкинниг ужуражыр дээш Тожунуң ажыл-ишчилери социалистиг чарышты калбарткан.

Район өлүк тывыжының чыл планын ам 95 хуу күүседипкен, 200 ажыг аңчылар эзимнерде чоруп турар. Тожунуң аңчылары күрүне мурнунга хүлээлгезин ажыр күүседири чигзиниг чок.

Күрүнеге эът садар планын күүседир арга районда бар. Колхозтар дыка хөй малды семирткен. Ынчалза-даа районда эът хүлээп алыр пункт чогу-биле колхозтарның семирткен малы дужааттынмайн, харын-даа арып баксырап турар апарганын кандидат-биле ужуражыышкын хуралдарынга соңгукчулар демдеглеп турганнар.

Улус шииткекчизинге кандидат дээш агитация Тожу районда калбарган.

О. СИИРИН-ООЛ.

Аңчыларның Төрээн чуртка бараалгадыы

Мурнуку чылдарда Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозу күскү-кышкы аңныыр сезонунче аңчылар аъткарбайн турганы билдингир. А бо чылдың күзүнүнде артель 20 аңчыны аңныырже үндүрген. Олар олчалыг болгулаан.

Аңчы Д. Кудрявцев 325 диинни, 3 асты, 1 дилгини белеткел черинге дужааган. Боктовский алышкылар бирээзи-ле 250—250, Д. Дапыяң — 205, А. Чүдек-оол— 185 диинни, бир күзенни өлүргеш дужааган.

К. СРАТ-ООЛ.

Совет малчыннарның чедиишкиннери

Чурттуң нийти хемчээли-биле алырга, мал ажылының хөгжүлдези — узун болгаш нарын чорудулга. Ол дээрге кѳдээ ажыл-агыйның өске адырларынга бодаарга, олче хөй материалдыг болгаш күш-ажылчы күжениишкиннерни салырын кѳдээниң ажыл-ишчилеринден негеп турар. Ынчаарга мал ажылын бүгү чылдың дургузунда чорудар болгай.

Ындыг болганда, 1965 чылда совет малчыннарның чедиишкиннерин анаа оюп эртип болбас. Колхозтарның, совхозтарның бо чылгы ажыл-чорудулгазының долу түңнелдери ам-даа үнмээн. Ынчалза-даа эът, сүт, чуургалар, дүк бүдүрери дыка көвүдээн деп ам бүрүн барымдаа-биле чугаалап болур.

Социалистиг кѳдээ ажыл-агыйда мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң өзүлдези малдың баш санының көвүдээни-биле, ооң продуктулуунуң бедээни-биле кады чоруп турар. Ол дугайында мындыг саннарны чугаалап болур: **январьдан ноябрьга чедир үениң дургузунда чуртта бир инектен-не сүт саалдазы ортумаа-биле 302 килограмм өскен.**

Чоокта чаа «Нью-Йорк геральд трибюн» солуң АКШ-тың чер ажылының министерствозунуң үнелээшкинин барымдаалааш, бодунуң допчулалынга Совет Эвилели бо чылын бир-ле дугаарында сүт бүдүрер талазы-биле Каттышкан Штаттарны ашкан-дыр деп дыңнаткан. Ол дыңнадыг совет кѳдээ ажыл-агыйда ажыл-херектиң боттуг байдалын айтып турар. **ССРЭ-ге бо чылын 60 миллион тонна ажыг сүттү бүдүрген. Ол дээрге сүттүң бараанның чоруун дыка көвүдедирин хандырган. Совет Эвилелиниң хоорай чонун сүт продуктулары-биле хандырарынга чогуур байдалды тургускан.**

Эът, сүт, чуургалар дээн ышкаш мал, куш ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чыл планын колхозтар, совхозтар хуусза бетинде күүсеткен. **Ноябрьның төнчүзүнге чедир күрүнениң белеткел органнары колхозтардан болгаш совхозтардан 8,5 миллион тонна малды база кушту садып алган. Ол болза 1964 чылдагызындан миллион тонна хөй болур. Садып алган сүт 36,2 миллион тонна, азы эрткен чылдагызындан 7,2 миллион тонна хөй. Садып алган чуурга барык 10 миллиард кезек, азы эрткен чылдагызындан 2 ажыг миллиард хөй.**

Колхозтарда болгаш совхозтарда мал ажылының продуктуларын садып алыры уламчылап турар. Барык бүгү черлерде колхозчуларның хуралдарынга кѳдээ ажыл-агый чылының түңнелдерин үндүрбүшаан, мал ажылы орулгалыг адыр болур деп демдеглеп турар.

Чурттуң хөй-хөй районнарынга соок час-даа, курғаг чай-даа мал ажылының чем-суурун быжыглаар талазы-биле чугула хемчеглерни боттандырарын доктаадып шыдаваан. Бо чылын колхозтар болгаш совхозтар эрткен чылдагызындан дыка хөй чемнерни белеткеп алганнар. Малды чемгерериниң аргалары сайзырангайжып турар. Мал ажылының фермаларында бүдүрүлгениң янзы-бүрү чорудулгаларын механизастааны малдың чемгерилгезин экижидерин хандырган.

Күрүнениң эът белеткээр организациялары Совет кѳдээде оларның ам турар малының деңзизи болгаш кужу, бедээнин сегкил ханыышкын-биле демдеглеп турарлар. Ынчангаш хоорай чону болгаш аъш-чем индустриязы улам бедик шынарлыг продуктуларны ап турар. Бо өөрүшкүлүг өскерилгелер Украинаның, Эстонияның, Литваның, Латвияның, Молдавияның болгаш Россия Федерациязының хөй-хөй областарының колхозтарында, совхозтарында онза илдең болган.

Кѳдээ ажыл-агыйның бүгү адырлары, ооң иштинде мал ажылын дүргеп кѳдүреринге коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ажылдап кылганы экономиктиг хемчеглер кайы хире ажыктыг болгаш боттуг болганын совет малчыннарның маргыш чок чедиишкиннери бүзүреддии-биле бадыткап турар-дыр. Оон-биле кады кѳдээ ажыл-агыйны чорударының социалистиг системазы аажок улуг курлавырлар лыг, иштики аргаларлыг болгаш күштерлиг болуп турарының дугайын малчыннарның ажылының дуржулгазы база чугаалап турар-дыр.

Колхозчу тараачыннар, совхозтарның ажылчыннары, кѳдээ ажыл-агыйда ажылдап турар тускай эртемниглерниң аажок улуг отряды СЭКП ТК-ның март Пленумунга ажылдап кылган экономиктиг хемчеглерни чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турар дээрзин бо чылын фермаларның ажылдакчыларының чедиишкиннери херечилеп турар. Совет чер ажылдакчы бүрүзүнүң, совхоз болгаш колхоз бүрүзүнүң хууда сонуургалдарын социалистиг күрүнениң, бүгү совет улустуң сонуургалдары-биле шын дүүштүрүп турар дээрзин экономиктиг хемчеглерден олар көрүп турарлар.

Яков УМЕРЕНКО.

Парлалганың чаа чүүлдер агентилелиниң комментатору.

Чөптүг демисел тиилээр

Силер-биле кады бис

Бай-Тайга районнуң Тээли ортумак школаның коллективиниң демисежип турар вьетнам улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының митингизи америк агрессорларның тайбың чонга удур бужар дайынын доп-дораан соксадырын негээн.

Оңгу класстың өөреникчизи Александр Ооржак анаа мынча деп чугаалаан:

— Америк империалистер тайбың чонга удур интервенциязын дораан соксадырын негеп тур бис. Агрессорларның дерзии үүлгедиглеринге харыы кылдыр чурумну быжыг тудуп, кончуг эки өөрениринче өөрүмнү кыйгырып тур мен. Вьетнам патриоттар, бис силерниң-биле кады бис. Тиилелге силерниң болур.

Е. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Деткип турар

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырының ажылчыннары Вьетнамда америк агрессияны шиитпирлиг-биле буруу шаап, хөй кижилиг митингиге вьетнам улустуң чөптүг демиселин деткээн резолюцияны хүлээп алган. Орта чүве чугаалаан партия райкомунуң секретары эш Будук-оол, тулугжу Кызыл-оол, саанчылар Бойбу, Куңгаа, Кошкар-оол олар империалистерниң дерзии үүлгедиглерин килең-биле буруу шаап, Совет чазактың медеглелин изии-биле деткээн.

М. БИЧЕ-ООЛ.

Чоннуң негелдези

Маадырлыг Вьетнам улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының митингизи «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырынга бооп эрткен. Америк империалистерниң болгаш оларның чалчаларының Вьетнамда бужар үүлгедиглерин шиитпирлиг-биле буруу шаап, хирлиг дайынны доп-дораан соксадырын митингиниң киржикчилери негээннер.

Хорум-Даг 8 чыл школазының башкызы Сарыглар Токпак-оолдуң митингиге чугаалааны болза:

— Маадырлыг Вьетнам улустуң шынныг херээ тиилээр. Тайбыңга ынакшылдыг бүгү кижилер вьетнам улустуң талазында. «Агрессорлар, Вьетнамдан үнүп чоруңар!»

Партийжи амыдырал

Коммунистерге бедик негелде

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга идепкейлиг киржир, хөй-ниитичи хүлээлгени күүседиринге үлегерин көргүзер, партияның болгаш улустуң мурнунга шынчы болгаш ак сеткилдиг болур дугайында коммунистерден негелдени СЭКП-ниң XXII съездизи болгаш СЭКП ТК-ның оон соонда-даа пленумнары улам күштелдирген. Ол негелделерни партия Уставында база-ла дүрүмчүлүп бижээн.

Кызыл хоорайның партия организациязы ол бүгүнү удуртулга болдурбушаан, партия кежигүнүнүң бедик адынга төлептиг болурунга коммунистерни кижизидер ажылдарны чорудуп турар. Уставтыг негелделерни коммунистерниң күүседип турарының дугайында айтырыгны хооркомунуң пленумунга, партия эге организацияларының нийти хуралдарынга чугаалашкан. Коммунист бүрүзүнүң салым-чаяаны, кижизидилгези дээш парторганизация бүрүзүнүң харысалгазын бедиткен.

СЭКП кежигүннериниң болгаш партия кежигүнүнге кандидаттарның саны Кызыл хоорайда ам 2340 ажып турар. Оларның иштинден 800 ажыг кижи шуут-ла материалдыг чүүлдерниң бүдүрүлгезинде ажылдап турар. Аэропорттуң, электри станциязының, комплекстиг экспедицияның коммунистери күш-ажылга үлегер-чижээн көргүспушаан, эки өөренип, хөй-ниитичи болгаш партийжи амыдыралга идепкейлиг киржип турарлар. Ол коллективтерниң партия организациялары коммунистерниң күжүн бүдүрүлгениң шиитпирлиг участоктарында таарыштыр тургускан, оларны хөй-ниитичи амыдыралга идепкейлиг киириштирип турар.

Хөй-ниитичи болгаш хууда амыдыралга ак сеткилдиг, шынчы болуру, сагыш-сеткилиниң арыы, бөдүүнү, биче сеткилдии, бот-боттарын хүндүлежир чоруктуң үлегер-чижээн көргүзери, бот-шүгүмчүлелчи болгаш принципиалдыг болуру — коммунистиң онзагай шынары ол. Ындыг коммунистерни чон хүндүлээр болгаш оларның-биле кады ажылдаксаар-даа.

Виктор Александров — «коммунтудугнуң» тудуг-септелге эргелелинде ажылдап турар. Ол шериг албанын эрттирген соонда, бо коллективке кээп бызаңчы болуп ажылдай берген, ажылчын аныяктарның кежээки школазынга өөренип киргеш, онгу классты дооскан. Ам институттуң бот өөредилгелиг салбырында өөренип кирген. Эш-өөрүнге ээлдек, сагыш човангыр эш Александровту комсомолчулар боттарының баштыңынга — комсомол эге организациязының секретарынга соңгуп алган. Коллективте комсомол ажылы элээн экижип турар. Тудугжуларның бир бригадазының ажылын удуртурун эш Александровка база дааскан. Ол бүгү шупту-ла Виктор Павловичиге коллективтиң улуг идегели-дир.

Хөй-ниитиниң эрге-ажыын бедик көөр, ажылчы чоннарның негелделеринге болгаш херегледеринге сагыш човангыр, чоннуң үнүнге дыңнангыр болур, массалар-биле харылзааны быжыглаар, бодунуң чагыргазында турар кижилерге ээлдек болур дугайын удуртукчу коммунистерден партия негеп турар. Ол негелделерни эки күүседип чорууру удуртукчу болза бодунуң харылап турар ажылынга база-ла үре-түңнелдиг болур.

Кызылдың алгы заводу кашкаш чылдарны улаштыр ден лески эвес ажылдап, багай шынарлыг продукция үндүрүп келген. Ажылчыннар дугайында сагыш салыышкыны ук заводка четпес турган. Ынчаарга заводтуң директорунга Газизулла Шагидуллович Сафиуллин кээп ажылдай берген соонда, байдал дыка өскерилген. Коллектив бүдүрүлге планын доктаамал күүседип турар апарган, продукцияның шынары экижээн. Ажылдаар черниң культуразын сегиткен, ажылчыннарга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Эш Сафиуллинге ажылчыннар янзы-бүрү айтырыгларлыг болгаш саналдарлыг кээр. Директор оларны кончуг кичээнгейлиг дыңнаар болгаш оларның-биле сагышка киир сүмележир. Ынчангаш шын түңнелди, шын шиитпирни үндүрер.

Оргумак звенонуң кадрлары, бригадирлер, мастерлер, цехтер болгаш салбырлар начальниктери болуп турар коммунистер бисте хөй. Оларның аразында хоочун кижилер-даа, аныяктар-даа бар. Ынчаарга аныяк кадрларны ажылдың методунга, стилинге өөредир хемчеглерни СЭКП-ниң хооркому-даа, партия эге организациялары-даа чорудуп турар. Өөредилгениң хевирлери янзы-бүрү: ажыл-агыйжы удуртукчуларның чөвүлел хуралдары, семинарлары, оларны политиктиг өөредилгениң четкизинге хаара тудары, сургаалданы, шүгүмчүлелдиң, бот-шүгүмчүлелдиң аргазы-биле кижизидери болгаш оон-даа өске.

Кым-на кижилер-биле чугаалажырының эки аянын билир болдур, чүгле чөптүг болгаш шынчы, бөдүүн, ынчалза-даа принципиалдыг ёзу-биле кижилерни бүзүредип билир болдур, ол кижини чон хүндүлээр апаар. Сынзыг, «даргазыг» ёзу-биле өскелерден онзаланырын оралдажыр, чагыргазында улусту куду көөр, улуургак кижилерни чон хүндүлевес. Чагырар-дужаар, каржы-кандай чорукка коммунистер эптеш чок болур ужурлуг.

Чоокта чаа Кызылдың аъш-чем комбинадының бөлүк ажылдакчылары СЭКП хооркомунга билдириишкин киирген. Комбинаттың директору М. И. Губинниң кижилерге каржы чоруунуң дугайын ол билдириишкинде бижээн. Удуртур ажылга үр болган, дуржулгазы бар-даа болза, эш Губин коллективти четпес удуртуп, кижилер-биле багай ажылдап турары илерээн. Коллектив кежигүннеринге чаңгыс-даа катап лекция номчуп бербээн, тус-тус ажылчыннар-биле сеткилдиң ханызын илереткен беседа-даа кылбас. Удуртукчунуң анаа ажылдакчы-биле эш-хуузунуң беседазы ук кижиниң кижизидилгезинге дыка ужур-дузалыг болгулаар. Ынчаарга эш Губин ажылчыннар ортузунга ындыг ажылдар чорударының орнунга, чүгле чагырып-дужаарының бюрократсыг методун ажыглап турар. Удуртукчу биле удуртулга адаанда турар кижиниң ылгалы чүгле оон көстүр ужурлуг кылдыр эш Губин шын эвес билип турар.

Коллективтиң күзели — коммунистиң күзели болур ужурлуг. Ында партия организациязы коммунистиң ажылының, сагылга-чурумунуң айтырыын көрүп, аңаа партийжи даалгаларны берип, оон күүселдезин негеп турар хүлээлгелиг. Партияның кежигүн бүрүзү уставтыг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле парторганизацияның чогуур контролюнга турар ужурлуг.

Коммунисти кала ажылдадырын, аңаа кандыг партийжи даалга бээрин партия организациязы шиитпирлээр. Ону күүсетпейн баар эрге коммуниске чок. СЭКП кежигүнүнге кандидат турган Голощапов курбанкының партия организациязының шиитпиринге чагыртпайн, бодунуң эрге-ажыын коллективтииңден өрү көрүп, даалга күүсетпейн турган. Парторганизацияның шиитпирин күүсетпээни дээш, Голощаповту партияның хүрээлеңинден үндүрген. Партия кежигүнүнүң бедик адынга төлептиг болур дугайында бодунуң дангыраан шак ынчаар үрээр, партияның идегелин, ооң даалгаларын күүсетпес кижилерни СЭКП-ниң хүрээлеңинге тудары болдунмас.

Коммунист — бодун долгандыр турар бүгү-ле херек дээш харысалгалыг. Ленинчи ёзу-биле чурттаар, ажылдаар болгаш өөренир — бистиң хүндүлүг хүлээлгевис ол. Чамдык коммунистер бүдүрүлгеде, албан черинде эки ажылдап турар, а өг-бүлезинде, бажыңында дүвүрээзин үндүрүп, чурум үреп, арагалап, ажы-төлүн үндүр сывырып турар фактылар бар. Шак ындыг чурум чок чоруктуң фактылары-биле бичии-даа эптежип болбас ужурлуг бис.

А. ПАХОМОВА,
СЭКП Кызыл хооркомунуң оргкилдизиниң эргелекчизи.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ИНДИРИ

МЕРГЕЖИЛДИГ КАДАРЧЫЛАР

Мен хой кадарарын «Коммунизмниң херели» колхозка 1959 чылда эгеледим. Бо аразында эрткен чеди чылдар дургузунда бодумнуң дуржулгамдан алырга, хойларны кадарарын шын организастаар чорук ажылга чедиишкинниң үндезини болур. Бо талазы-биле бодумнуң дуржулгамны өске малчыннар-биле солчур бодай-дыр мен.

Кадат дээрге хой ажылында эң-не кол чүве ол-дур. Өске малдарга бодаарга, хойну шоолуг азырап, чемгербес болгай. Хой чылдың дөрт ээлчээнде чер одарынга турар. Олар төрүп эгелээнде, чаа төрээн хойлар болгаш чаш хураганнар күш кирип алзын дээш, элээн каш хонукта азырап, немелде чем бээр апаар.

Частан эгелээш, орай күске чедир хойларны семиртир кадарарынга онза кичээнгейни салып турар мен. Оларның кышты хүр ажары — чайгы семиртилгезинден бүрүн хамааржыр. Ол ажылды мынчаар кылып турар мен. Шала часкаар, хойлар оолдапкан соонда, хүн караа изип, чаш көк үнүп келирге, Берт-Дагда кыштаамдан көшкеш, Кулузун деп черге баар. Чай эгезинге чедир турар чазаам ол. Кыш ашкан малга кужур-дүңгээ, арыг суг херек. А Кулузунда кужур болгаш агым суг бар. Хойлар кужурну оът-биле кады чип алыр, ынчангаш кужурсуравас. Дус азы кужур чокта, кужурсураан хойлар боттарының дүгүн чижип эгелээр. Ылаңгыя хураганнар дус чокта өзиниң дүгүн чулуп чий бээр. Ол чоруктуң хоралыы билдингир. Чиген дүк хураганның иштинге баргаш, чумур аксынга борбакташкаш чыдыптар. Ону «борбаанай» дижир болгай бис. Иштинге «борбаанай» бар апарган хураган өлүрү чайлаш чок. Ону болдурбаста хойга дусту, азы кужурну чогуур өйүнде берип турары эргежок чугула. Кулузунга хойлар чайның изии кидин тулук апаргыже чедир одарлаар. Ол черниң одарында чазын эрте үнер хек-даван чечээ, инек кулчазы кончуг элбек. Ону чээш, арган хойлар кончуг дүрген деңгип, күш-шыдал кирер. Ооң соонда Улуг-Хемден ындыг-ла ырак эвес Шаарашка чайлаары-биле, ийиги удаа көжер мен. Бо черниң оъду бир янзы: ында агы-каңгы, хой кулчазы аажок элбек. Ол кадар оъттуг чер. Хойжулар ону «изиг оът» деп чугаалажыр чүве болгай. Хойнуң семириринге изиг оът кончуг чугула. Чайлаар черим чаглак, девээ-даа чок, айгадаң хову. Хойлар эртен серинде тоттур оъттап алгаш, хүндүс изигде девээлеп турар.

Мээң кадарар хойларым хову черге төрүттүнгеш өскен, девээ деп чүве билбес. Бодап турарым-биле алырга, хойларны чайын изигде девээ чок ховуга тургузарга, харын-даа семиринчел, дүгү үнүүчел болур. Чайгы одарның онзагай чүвези ында «хой кулчазы» дээр оонак кулчаның элбээ болур. Хойлар ол кулчаны аажок туралыы-биле чиир болгаш хелчок семирир. Ындыг кулча чай ортузунда четчип үнер. Улуг-Хем эриинден озалааш туруп турар болгаш, мээң чайлаар черимде ымыраа-сээк көңгүс чок болур. Ымыраа-сээктиг черге хойлар шоолуг семирип шыдавас болгай.

Чайгы үеде меңээ бир берге чүве таваржып турар. Турлаг ховуда болганда, хой суггарар суг чок. Сугну чүгле машина-биле сөөртүп эккеп турар. Ынчангаш хөй хойну кажаалап алгаш, оңгачага сугну куткаш, эвээштеп суггарар. Маңаа улуг ажыл негеттинер. Өл шалың чок, кургаг ховуга турар болгаш, чайгы үеде хойларның аскактап аарыыр чоруу таварышпас.

Сентябрьның эгезинде күзеглеп көшкеш, Кезек-Терекке баар мен. Ол дээрге Улуг-Хемниң мырыңай чаны. Ынчан сериидей бээр, Улуг-Хем унунуң ымыраа-сээги чиде бээр. Хойлар сугну боттары-ла туралааны-биле ижип турар. Кезек-Теректиң одарында кужур база бар. Хой кулчазы эндерик. Шала күскээр хойлар шуут-ла кулча-биле чытталып турар апаар. Чогуур негелдезинге чедир семирээниниң тодаргай херечизи ол.

Дараазындагы чугула ажыл болза, хойларны эдержилгеге киирери болур. Чогуур негелдезинге чедир семирип алган хойлар эдержилгеге аажок хөөннүг болур, оларны тарып боозадырга ийистээри хөй дээрзин бодумнуң дуржулгамдан көрдүм. Ынчангаш хөй хураган алырының чугула магадылалын хойжу кижи чайгы семиртилге үезинде-ле салып турар. Бистиң колхозта хойларның хөй нуруузун нарын дүктүг бүдүрүкчү кошкарларның үрези-биле тарып боозадып турар. Ол чорук эки түңнелди бээр. Тарып боозаткан соонда, кызыр хой артпазын дээш, кошкарларны коданга база-ла салыр.

Хойжу кижиниң ажылының дошкун шылгалдазы кыш болур. Ынчангаш ол кышка частан-на эгелеп, хынамчалыг белеткенип келир. Чайгы үеде хойну мергежилдиг кадарып тургаш, эки семиртип алыр болза, ол дошкун шылгалданы чедиишкинниг тудуп, тиилекчи болуп үнер. Кышкы үеде хойларны мергежилдиг кадарары негеттинер. Ол дугайын хойжу бүрүзү билир.

Хой оолдаашкыны — малчынның чыл дургузунда кылып келген ажылының түңнелин үндүрер үези. Чамдык малчыннарның чугаалажыры ышкаш, «дүжүт алыышкыны»-ол. Оолдаашкын шынап-ла чымыштыг. Маңаа сакман аргазын ажыглаары эргежок чугула. Оон башка чаңгыс малчын күш четпес. Бистиң колхоз хой оолдаашкынының үезинде хойжуларга дузалажыр сакманщиктерни тускайлап берип турар. Ынчангаш бистер төрүттүнген хураган бүрүзүн менди доруктуруп турар бис.

Хойнуң кадарылгазын шын чорудуп, эки семиртилгени чедип алганының ачызы-биле сөөлгү үш чылдарда мээң көргүзүглерим мындыг болган: 1963 чылда төрүүр чүс хойга онааштыр 100 хураган, бир хойдан 2,5 кг дүк, 1964 чылда — 107 хураган, 2,5 кг дүк, а бо чылын 110 хураган, барык-ла 3 кг чыгам дүк алган мен.

ЧУРУКТА: хойжу М. Достак. Фото Г. СИРОТИННИИ.

М. ДОСТАК,
«Коммунизмниң херели» колхозтуң хойжузу.
Таңды район.

Тываның аныяктар организациязының 40 чылынга уткуштур

Аревэчи чорааннар школачыларда

Чоокта чаа Чадааның № 1 школазының комсомол комитеди Тываның чамдык хоочун аревэчилери-биле ужуражылганы организастаан. Комсомолчуларның чалаанын ёзугаар бодунуң хөй-ниитичи ажыл-чорудулгазын сумуга аревэ үүрүнүң даргазындан эгелээн, ам Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы Дилгижек, Чадаана школазының баштайгы директору, персоналдыг пенсионер Х. Даржаа, аревэ үүрүнүң даргазы болгаш 1933 чылдан бээр уран чүүл шугумунга ажылдап келген Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы К. Дамдың олар четкилеп келгеннер. «Дөскел чок чалыы назынның» аялгазы зал иштин долдур чаңгыланы берген.

Комсомол комитединиң секретары Вера Монгуш хоочун аревэчилер-биле ужуражылга кежээзин ажыткаш, аалчыларга сөс бергилээн. Тывага аңгы демиселиниң үезинде революстуг аныяктарның шимчээшкинин, бижик билбести узуткаар чорукка аревэчилерниң киржилгезин, республиканың экономика болгаш культура хөгжүлдезинге аныяктарның ролюн эш Дилгижек бодунуң чугаазынга көргүсту.

— Мен хүрээге хуурактап турган, салуучуттар эвилелиниң кежигүнүнге кирген кижи мен — деп, эш Даржаа бодунуң чугаазын эгеледи. Ооң соонда ол дээш хүрээден үндүрткенин, аревэниң болгаш араттың революстуг намының улуг хуралдарынга киржип чораанын чугаалады.

Араттың революстуг шериинге баргаш, аревэге киргенин, ооң соонда аревэ ажылы кылып чорааның, уран чүүлге киржип, баштайгы хову шиизинге ойнааның, оон бээр культура шугумунга ажылдап келгенин эш Дамдың чугаалады.

Аныяк өскенниң оларны утпайн чорууру дээш база боттарының канчаар ажылдап, демисежип келгенин чугаалап бээри-биле комсомолчу өөреникчилерниң чалаанынга аалчылар өөрүп четтиргенин илеретпишаан эртемниң бедиктери дээш сыныш чокка бурунгаарлаарын өөреникчилерге күзээннер.

Комсомолчуларның тывыскан белектерин аалчылар өөрүшкү-биле хүлээп алган болгаш өөреникчилерниң оларга бараалгаткан концертин сеткил ханыышкын-биле сонуургап көргеннер. Ылаңгыя сески классчы Куулар Дарый-оолдуң «Авамга», он бир класстарның өөреникчилери Даңгыш-оол Таня биле Хомушку Седенниң «Ыры кижи биле артар» база Шаңнаа Наташа, Ондар Дээкей, Ондар Зоя оларның «Поездилер үнүп турлар», «Сибирь» деп ырларны күүсеткенин онза сонуургааннар.

С. ПАВУ.

Септелгеге үр тургуспас

№ 12 автоажыл-агыйның ийиги автоколонназында сөөлгү үеде автомашина септелгезин дүргедедир талазы-биле элээн шимченгир ажылдап турар апарган. Септелгеге кирген автомобильдерни саадады бээр чорук оларның үзүктел чок ажылдаарынга шаптыктап келген кол чүүл ол. Бо бергедеп турган айтырыгны шиитпирлээринге участок механиги эш Ушаковтуң билдилиг башкарылгазы улуг идиглиг болганын демдеглевес аргажок.

— Машина бүрүзү шимчээшкинге үзүктелиишкин чокка кириишсин дээш бүгү-ле болдунар аргаларны кылып турар бис. Септелгени дүргедедир хуусаазы четкен автомашиналарны өй-шаанда аңаа киирер талазы-биле алган хемчеглеривис улуг ужур-дузалыг болган. Машиналарны чүгле дүрген септеп доозарынче эвес, а оларның септелгезиниң шынарын экижидеринче бис база улуг кичээнгей салып турар бис — деп, механик чугаалап турар.

Бо автоколоннада токарь Анатолий Савельев, слесарь-агрегатчик Леонид Тахтобин олар ышкаш мурнакчы септекчилер хүн улуун үргүлчү ажыр күүседип, өске өөрүнге үлегер-чижектиг ажылдап келгеннер.

Г. ПАВЛЕНКОВ.
Ак-Довурак.

Марксизм-ленинизм үндезиннериниң школазынга дуза

КОЛЛЕКТИВ БОЛГАШ КИЖИ

С. Елизаренко

(Эгези № 295 «Шында»).

База-ла ындыг таварылгада кым-бир кижи нийти хүлээп көрдүнген чурумнуң хемчээн өжегээр үреп турарын коллектив көргенде, ындыг хеделиишкиннерни үзе шаварының шынгыы хемчеглерин алыр херек.

Хөй-ниитиниң санал-оналы — ол дээрге кым-даа, чүү-даа удурланып шыдавас ындыг күш-түр. Ону чүгле шын ажыглап, коммунизм дээш демиселдиң, кижилерни кижизидериниң херээнге бүрүнү-биле ажыглап билир херек. Ынчангаш парторганизация коллективке шын, коммунистиг идеалдарга дугжуп турар хөй-ниитиниң санал-оналы тургустунуп, илереттинип турзун дээр дугайында сагыш салыр хүлээлгелиг.

Совет кижилерниң коммунистиг аажы-чаңының принциптериниң үндезини оларның идейлиг ханы бүзүрели, коммунизм херээнге бердингени болуп турар. Ынчаарга чүткүлдүг кижизидилге ажылы идепкейлиг чоруттунган тудум-на, коллективтиң амыдыралы долу, байлак болгаш хөй талалыг болган тудум-на, ажылчы чоннарның угаан-бодал негелделери долу хандыртынган тудум-на, ол улам быжыгар, улам ханылаар. Бо болза хөй-ниитиниң санал-оналының тыптып хевирлеттинериниң эргежок чугула чүүлдериниң бирээзи болур. Ынчангаш парторганизация, хөй-нийти ол сорулгага идейлиг салдарның бүгү чепсектерин, бүгү хевирлерин ажыглаары, оларны коллективти сырый каттыштырарының, ону кызымак күш-ажылче мобилизастаарының сорулгаларынга чагырткан турары кончуг чугула.

Ол кандыг хевирлерил?

КОЛЛЕКТИВКЕ ИДЕЙЛИГ САЛДАРНЫҢ ХЕВИРЛЕРИ

Бүгү коллективтиң санал-оналын, ооң тура-соруун **ажылчы чоннарның нийти хуралдары** эң долу илергейлеп турар. Коллективтиң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының өйү келген айтырыгларын нийти хуралга чугаалажып көөрү оон кежигүннериниң идепкейин дыка көдүрер. Нийтиниң херээ дээш харысалгага оларны чаңчыктырар, боттарының аажылалының дугайында хөй кижилерни бодандырар, четпестерни чайладырынче кижилерни мобилизастаар дээрзин практика көргүзүп турар. Нийти хуралдар хынамчалыг белеткеттингенде, оларга чугаалажыры-биле коллективти сонуургадып турар, ынчангаш кижилерниң боттарының санал-оналын чугаалаксаар. Хуралдарының төлевилээн хемчеглерин боттандырарынга дорт киржиксээр күзелин тывылдырып кээр ындыг айтырыгларны киргенде, чүгле ынчан чогуур салдарны чедирер.

Ынчаарга хуралдарны бир эвес ёзу барымдаалап эрттирер, бир эвес оларга үргүлчүнүң доктаамал ораторлары-ла чүве чугаалаар, коллективтиң чамдык кежигүннери хуралга безин келбес болза, ынчан биргээр болуп, хурал сорулгазын чедип албас, хоозун шүүжел болу бээр. Ол ынчан нийти санал-оналдың кандыг илередиишкини болур боор? Ындыг чүүлдү партия организациязы болдурбас ужурлуг. Кижи бүрүзү кандыг-бир айтырыгны чугаалажырынга киржип тура, бодунуң бүдүрүлгезиниң, колхозунуң, совхозунуң азы албан чериниң ээзи, ол дээш күрүне мурнунга харысалгалыг болурун угаап билир ындыг байдалды тургузар херек. Илеткелчилер чүгле удуртукчулар эвес, харын бөдүүн ажылчыннар, колхозчулар, бүдүрүлгениң чаартыкчылары база болур болза эки. Нийти хурал — нийтилел херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны кииириштирериниң хевири, кижизидилгениң улуг школазы болгай.

Ажылчы чоннарның нийти хуралдарындан өске партия организациязында улам шалыпкын чепсектер бар. Ол дээрге кайы-бир болуушкунну дүрген көөрүнүн, оларга шын үнелелди бээриниң, чурттуң иштинде болгаш даштыкыда болуушкуннар дугайын ажылчы чоннарга чогуур үезинде дыңнадырының, ол болуушкуннарга кижилерниң хамаарылгазын тодарадып бээриниң аргазын берип турар **политиктиг агитация-дыр.** Политиктиг агитацияны ёзулуг дайынчы болгаш дээштиг болдурар төлээде, ону билир, авторитеттиг кижилер чорудары чугула. Агитаторларның составындан масса-политиктиг ажылдың чедиишкинниң база хамааржыр болгай.

Агитаторларны чүгле билдилиг шилип алыры эвээш, оларның ажыл-чорудулгазын хүн бүрү углап-башкарары чугула. Агитаторлар колдуунда **агитколлективке** каттыжар. Ынчалза-даа агитколлектив-даа бар, ооң удуртукчузу томуйлаттынган, план кылдынган, а ажылы чок, агитаторларның салдары кошкак база болгулаар. Ол дээрге парторганизация оларны ёзулуг удуртпайн турары ол-дур. Кажан парторганизация оларны доктаамал углап, сургап, политиктиг агитацияның мергежилинге өөредип, беседаларның тематиказын шын тодарадып алырынга дузалап турар болза, сыр өске болур. Агитаторларның боттарының инициативазын бүгү хемчег-биле хөгжүдүп база деткивишаан, кандыг болуушкунче хамыктың мурнунда сагыш салырын, кандыг айтырыгларга кижи бүрүзү-биле ажыл чорударыл дээрзин оларга чогуур үезинде сүмелезе чогумчалыг. А оон дараазында агитаторларның дуржулгазын түңнеп, ажылдың ажыктыг аргаларын деткиир болгаш нептередир, кол четпестерни айтып, оларны чайладырынга дузалаар. Ол бүгү политиктиг агитацияны байлакшыдып, ону улам-на утка-шынарлыг болдурар.

Аас агитациязы **көскү агитация-биле** неметтинер, ол хөй-ниитиниң санал-оналының хевирлеттинеринге чугула роль ойнаар. Бир эвес ол сорулгазын часпас болза, ынчан кезээде эки хүлээп алдынар, кижиге чогуур салдарны чедирер, болуушкуннарны, фактыларны ооң идепкейлиг көөр чоруун тывылдырар. Шын бердинген кыйгырыг, лозуң каракка көскү, кыйгырар база мобилизастаар. Чидиг шоодуг чиге дээр, а бодамчалыг кылган стенд дуржулга-биле чепсеглээр. Бо бүгү кандыг-даа коллективке тургустунуп болур. Инициатива болгаш сагынгыр чорук — эки көскү агитацияның кол эдеринчилери ол.

Бир эвес ёзулуг партийжи сагыш салыр болза партия организациязы бүрүзү көскү агитацияны шынап дайынчы болдуруп ап болур болгаш болдурар ужурлуг-даа. Эки чурукчу-шимекчилер бүгү-ле черлерде бар эвес-ле, көскү агитацияны канчаар эки дерип алырын цех, бригада бүрүзү-ле эки билир эвес болбайн аан. Ынчангаш оларга сүмелээр херек. Чамдык коллективтерде кылып турары ышкаш, көскү агитация талазы-биле тускай чөвүлелди чүге тургузуп болбазыл, оларже чүгле партия организациязының эвес, а өске хөй-нийти организацияларының, культура албан черлериниң төлээлекчилерин чүге база кииириштирип болбазыл? Көскү агитация оперативтиг болуру онза чугула. Кижи ээлчээн дооскаш, көргүзүг самбыразынга келгеш, бодунуң ажылының, бригадазының, цегиниң түңнелин, кым мурнап, а кым соңнап турарын көөр, билир ужурлуг.

Хөй-ниитиниң санал-оналын хевирлээринге хана парлалгазының ролю улуг. Ынчалзажок хана солуннар доктаамал үнмес, чүгле байырлалдар таварыштыр үнер, багай каастаттынар, ынчангаш оларны чон номчувас таварылгалар база бар. Бир эвес ону билдилиг кылыр болза, ол коллективте чидиг чепсек болур. Ол чепсекти парторганизация канчаар эки ажыглап болурул? Хамыктың мурнунда редколлегияның составының дугайында сагыш салып, аңаа билиглиг, принципиалдыг активтерни, бодунуң ажыл-херээ дээш ёзулуг энтузиастарны сүмелээр херек, а ооң соонда оларның ажылын башкарып, кандыг айтырыгларже кичээнгей салырын сүмелеп, редакторнуң информациязын өй-өйде партбюрога дыңнап турары, ажылының планын, парлап турар материалдарының дээштиин хайгаарары чугула.

Нийтизи-биле чугаалаарга, бир эвес бодамчалыг ажыглаар болза, партийжи ажылды организастаарынга ооң хевир бүрүзү боттуг ужур-дузалыг. **Клубтарны** ап көрээлиңер. Оларга лекциялар, илеткелдер, ужуражылгалар кылдынып, өөредилгелер болуп турар, политиктиг болгаш эртем билиглер пропагандалаттынып турар. Ынчалза-даа чамдыкта клубту чүгле танцылаар чер болдуруп, орулга киирер бүдүрүлге чергелиг кылдыр көре бээр таварылгалар бар. Ындыг таварылгада парторганизация ийинге туруп каап шыдавазы билдингир. Культура-массалыг ажылды оон канчаар удуртуп турарындан хөй чүүл хамааржыр. Бир эвес ол клуб ажылын хүн бүрү хайгаарап, ооң ажыл-чорудулгазының утка-шынарынче ханылап турар болза, четпестер эвээжеп, клуб культура-чырыдыышкын ажылының ёзулуг төвү апаар. Ынчан аңаа бот-тывынгыр коллективтер-даа, литература бөлгүмнери-даа, өске-даа солун каттыжыышкыннар бар болуп, аныяктарның кичээнгейин хандыктырып, оларның идейлиг болгаш эстетиктиг кижизидилгезинге дөгүм болур. Партия организациязы бот-тывынгыр коллективтиң репертуарын, литература бөлгүмүнүң болгаш өске-даа каттыжыышкыннарның ажылының утка-шынарын сонуургап, оларның идейлиг угланыышкынының болгаш сорулгалының дугайында сагыш салыры чугаажок.

Кижилерни **культураже**, литература болгаш уран чогаалдарже хандыдарынга чугула роль ойнажып турар **библиотекалар** хүн бүрүнүң кичээнгейин негеп турар. Библиотека номну канчаар пропагандалап, номчулганы канчаар организастап турары парторганизацияга хамаан чок эвес. Номчукчулар конференциялары удаа-дараа боол турар бе, делгелгелер кылдынып турар бе, кандыг номнар чугаалажылгага кирип турарыл, номчукчуларның негелде хереглелдери хандыртынып турар бе — бо бүгүнү партия организациязы сонуургап көөр болгаш олар коллективке партийжи ажылдың доктаамал кезектери болган турар ужурлуг.

Коллективтиг салдар чедириишкининиң чамдык хевирлерин көрдүвүс. Оларны ажыглап тура, кижилер-биле **тус бүрү ажылды** уттуп болбас. Чамдык парторганизациялар массалыг хемчеглер дээш, «хаара туттунганының» санын сүргеш, тус-тус кижилерни эскербейн баргылаарын практика көргүзүп турар. Кажан кижи коллективтиң бүгү амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының төвүнге турда, ынчан ол долу амы-

ВОЛОКОНОВКА СУУР (БЕЛГОРОД ОБЛАСТЬ). Ол черниң тууйбу заводунуң ажылчыны Зинаида Арсентьевна Чепелеваның өг-бүлезинге ГДР-ден эргим аалчы—Виттенау деп черниң чурттакчызы Эли Кюн чоокта чаа аалдап келген. Кажан Гроссшенауда албадал лагеринден Зинаның дезип үнеринге Эли дузалап, ооң амы-тынын камгалап алган үеде, 20 чылдың мурнунда, оларның аразынга найырал төрүттүнген.

...Гитлержилер Зинаны төрээн черинден Гроссшенауга сүрүп экелген. Аңаа Зина заводка ажылдап турган, ооң кожазында станокка немец кыс Эли Кюн ажылдап турган. Зина ырлаарынга ынак чораан. Бир-ле катап заводтуң херээжен ээзи «Стенька Разин» деп ырны ырла деп дужаарга, Зина ону ырлаарының орнунга «Интернационалды» ырлаан. Ол ырны ырлаан дээш Зинаны аажок кадыг-дошкуну-биле эттээннер. Ооң түңнелинде Зина шала кырынга үр үеде медерел чок чыткан. Медерел кирип келгеш Зина чанында ээгип алган турган Элини көрүп каан. Өске кижилерге эскертинмес чажыт найырал оларның аразынга ол хүнден эгелээш тургустунган. Фронт Германияже чоокшулап келген. Лагерьни дагда чажыт объектиже көжүрерин шиитпирлээн дугайында чугаа дыңналы берген. Ол лагерьден кым-даа ээп келбес деп чүвени Эли билир болгаш ол дугайын Зинага сагындырган. Элиниң дузазы-биле орус кыс Зина лагерьден дезип үнген. Эли Зинаны Хейнвальде дээр кодээ сууржугашта бодунуң төрелинге чедирип келген. Зина совет шериглер келгижеге чедир аңаа чажыт байдалга турган. Удаваанда Зина төрээн черинге чанып келген. Ынчалза-даа оларның аразында харылзаа үр үеде үзүлген. А чүгле бир чыл мурнунда Зина немец өңнүүн тып алыр аргалыг болган. Ам ийи бөдүүн херээжен ажылчыннарның ужурашканы бо.

ЧУРУКТА: Эли Кюн (солагай талазында) биле Зинаида Чепелева ужуражыышкын үезинде.

Фото О. Сизовтуу.

СЭТА-ның фотохроникazы.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДАМЧЫДЫП ТУР

Сырый каттыжышкын

ХАНОЙ. (СЭТА). «ССРЭ-ниң Дээди Соведи Вьетнамда америк империализмниң агрессиязын шыңгыы буруу шапкан», «АКШ-ка удур демиселге бүгү-ле эргежок чугула дузаламчыны болгаш деткимчени вьетнам улуска көргүзер», «Вьетнам айтырыын шиитпирлээр талазы-биле ВДР-ниң чазааның болгаш Мурнуу Вьетнамның Хосталгазының национал фронтузунуң туруштарын бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп көрген», «АКШ-тың агрессиязынга удурланыышкынның митингизинге 350 муң москвачылар кириш-кен»—ындыг эгелер-биле «Нян зан» солун Вьетнамда АКШ-тың агрессиязы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Медеглелиниң бүрүн текстизин парлап үндүрген.

«Нян зан» солун «Америк империализмниң агрессиязынга удур демисежип турар бистиң улузувуска изиг эп-сеткил каттыштырылгазын болгаш деткимчени 220 миллион совет улус илергейлеп турар» деп эге-биле мурнуку чүүлдү парлап үндүрген. «Социалистиг лагерьниң өске-даа акы-дуңма чурттарының улустары-биле кады совет улус америк агрессорларга удур демисежип турар бистиң улузувусту деткиир дээш шимчээшкинни күштелдирип турар» деп, ол мурнуку чүүлде чугаалап турар. Ооң херечизи болза, Москвага 350 муң кижи киришкен массалыг митингилер болгаш чыскаалдар, эвилелдешкен республикаларның 15 найысылалдарынга болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа хоорайларынга эрткилээн митингилер болур дээрзин солун демдеглээн. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин «Нью-Йорк таймс» солуннуң корреспондентизи Рестонга берген харыызынга «Джонсоннуң чазааның Вьетнамда агрессчи дайынын база шыңгыы буруу шапкан» деп, ол солун бижээн. Сөөлгү хүннерде совет кижилерниң соксаваан турар митингилери болгаш Вьетнамда АКШ-тың агрессиязы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң кылган медеглели «220 миллион совет улус бистиң улузувус-биле сырый каттыжып бистиң улузувустуң чөптүг демиселин идепкейлиг деткип турар деп чүвени» улам тодазы-биле чугаалап турар дээрзин солун уламчылап бижээн.

Солуннуң түңнеп бижээни болза: «Акы-дуңма совет улуска ооң аажок улуг деткимчези болгаш дузаламчызы дээш өөрүп четтиришкинни сагыш-сеткилдиң ханызындан илергейлеп турар бис. Тиилелгеге чедир ыдыктыг демиселди үргүлчүлээринче армияны болгаш бистиң бүгү чуртувустуң чонун ол деткимче сорук киирип турар».

———□———

Агрессорларның чидириглери

ХАНОЙ. (СЭТА). Куангай хоорайның районунга декабрь 4 болгаш 5-те, ийи хүннүң дургузунда чорудуп келген тулчуушкуннарга Мурнуу Вьетнамның Хосталга армиязының дайынчылары дайзынның 200 ажыг солдаттарын чыскаалдан үндүрген. Мурнуу-вьетнам патриоттарның «Хосталга» агентилелиниң дыңнадыын барымдаалааш, ол дугайын дамчытпышаан, Вьетнам информас агентилелдиң айтып турары болза, ол тулчуушкуннарга америк шериглерниң чидирии 150 хире кижи болган. Тос америк самолёттарны болгаш вертолёттарны база аңдара аткан.

———□———

Хуралды база катап соңгаарлаткан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң Мурнуу Родезия дугайында айтырыгны чугаалажып көөрү-биле декабрь 14-те болур дээн хуралын база катап соңгаарлаткан. Чөвүлелдиң дараазында хуралының болур хүнүн ам дээрезинде дыңнатпайн турар.

НАТО-нуң сессиязы ажыттынган

ПАРИЖ. (СЭТА). Декабрь 14-түң эртенинде НАТО чөвүлелиниң ээлчеглиг сессиязы ында ажыттынган. Соңгу-атлантика блоктуң кежигүннери 15 чурттарның даштыкы херектер, камгалал, сан министрлери ооң ажылында киржип турар. Тус черниң политиктиг хайгааракчыларының бодалы-биле алырга, ол агрессчи блоктуң шериг айтырыглары, Чөөн биле Барыын таланың аразында харылзаалар, Вьетнамда байдал, ядролуг чепсекти шиңгээдип алырынга Барыын Германияны кандыг-бир хевир-биле киирер дугайында айтырыг—атлантика эвилелчилерниң чугаалажып көөрү-биле киирген кол темалары ындыг болуп турар. Тускай хуралдар-биле чергелештир министрлерниң хары угда болур хөй санныг ужуражыышкыннарынга эң чидиг айтырыгларны чугаалажып көөр деп турар. НАТО-нуң сессиязы декабрь 16-га чедир үргүлчүлээр.

ПАРИЖ. (СЭТА). Декабрь 14-те Парижке НАТО чөвүлелиниң сессиязынга чугаалажып көрген кол айтырыглар болза, Вьетнамда байдал, соңгу-атлантика блоктуң ядролуг чепсекке хамаарышкан айтырыглары, Чөөн биле Барыын таланың аразында харылзаалар болган. Ол чугаалажылгага АКШ-тың күрүне секретары Дин Раск, ГФР-ниң даштыкы херектер министри Шредер, Англияның даштыкы херектер министриниң доктаамал оралакчызы Гор-Бут, итали төлээлерниң баштыңы Пиччони болгаш өскелер-даа киришкен.

———◆———

Индонезияда байдалга хамаарыштыр

ЛОНДОН. (СЭТА). Декабрь 14-те президент Сукарно дээди оперативтиг командылалдың даргазының оралакчызының хүлээлгезинден Субандрионү хостаан дээрзин Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Джакартадан дыңнадып турар.

Президент-биле чөвүлел хуралды кылган соонда индонезий армияның командылакчызы генерал-майор Сухартонуң медеглээни болза, Субандрионуң орнунга дээди оперативтиг командылалдың даргазының үш оралакчыларын президент Сукарно томуйлаан: генерал Насутионну—дарганың шериг айтырыгларының талазы-биле оралакчызынга, саң-хөө контрольдуң министр-даргазы Хаменгку Бувонону—дарганың экономиктиг айтырыглар талазы-биле оралакчызынга болгаш улус-биле харылзаа талазы-биле министр Руслан Абдулганини—дарганың социал болгаш политиктиг айтырыглар талазы-биле оралакчызынга.

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Индонезияның чазаа чурттуң экономиктиг байдалын экижидери-биле саң-хөө реформазын чорударын шиитпирлээн.

Президент Сукарнонуң ат салган декредин ёзугаар чаа рупияны (индонезий акшаны) эргилдеге киирер. Бир чаа рупия бир муң эрги рупияга деӊ болур. Ам эргилдеде турар саазын рупияны чартык чыл дургузунда солуп алырын планнап турар.

Азия биле Африка чурттарында

ДЕЛИ. (СЭТА). Бокарода күрүнениң металлургия заводунуң техниктиг төлевилелин индий чазакка көрдүрери-биле хүлээдип бээриниң ёзулалы Делиге болган. Ук төлевилелди совет тускай эртемниглер индий инженерлерниң киржилгези-биле чогааткан. Ол болза Индияга найыралчы совет дузаламчы-биле тудар ийиги күрүне металлургия заводу болур. Индияда ол эң улуг бүдүрүлге чылда дөрт миллион тонна каң бүдүрер күчүлүг болур.

• • •

АККРА. (СЭТА). Гананың чазаа чуртка өөредилге херээниң бирги чергениң ужур-дузазын үнелеп көрүп турар дээрзин Гананың чырыдыышкын министри Чинбуах неделя санында үнер «Спарк» журналдың сөөлгү номеринге бижээн. 1951 чылда бүгү-нити соңгулдага Кваме Нкрума баштаан Конвента улусчу партияның тиилээн соонда өөредилгени дүрген хөгжүдериниң планын ажылдап кылган болгаш амыдыралга чедиишкинниг боттандырган, 1857 чылда хамаарышпас чорукту чаалап алган соонда Гананың өөредилге системазы улам дүрген темпилер-биле хөгжүп турган.

Халас болгаш ыяавыла өөредилгени 1961 чылда боттандырганы чугула базым болган. Ол үеге чедир өөреникчилерниң саны 1 миллион кижи ашкан деп, министр бижип турар. Гананың чазаа кырган салгалдың төлээлекчилеринге өөренир арганы база тывсып берген. 1964 чылда чуртка өөреникчилерниң ниити саны барык 1.400.000 кижи болган.

Гананың бижик-билиг чок чорууп узуткаар сорулгадан янзы-бүрү мергежилдиң тускай эртемниглерин белеткээр сорулгаже шилчээн дээрзин министр бижип турар. Ам чуртта үш университеттер ажылдап, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларын өөредип үндүрер база бир дээди өөредилге черин ажыдарынга белеткеп турар, эң янзы-бүрү эртемнерниң он-он колледжилерин тургускан. Оларның сорулгазы—Гананың экономиказын социалистиг орук-биле хөгжүдеринге тускай эртемниглерни белеткээри болур.

• • •

Танзанияның соңгу талазында Аруша дээр бичии хоорайжыгашта Танзанияның, Кенияның болгаш Сомалиниң президентилериниң аразында чугаалажыышкыннар эгелээн. Президентилер Джулиус Ньерере, Джомо Кениата, Аден Абдулла олар үш чурттарның аразында эң сырый кады ажылдажылганың оруктарын чугаалажып турар. Ужуражыышкын үезинде үш президентилер Мурнуу Родезияда байдалдың дугайында айтырыгның талазы-биле санал-оналдарын база солужар деп турар.

САГЫШ ЧОВАНГЫР БОЛУР

Сөөлгү үеде чамдык министерстволар, эргелелдер, район, хоорай болгаш кодээ Советтерниң күүсекчи комитеттери, албан организация черлери ажылчы чоннуң чагааларын, билдириишкиннерин, хомудалдарын шиитпирлеп көөрүнүң болгаш хамаатыларны хүлээп алырының талазы-биле ажылды элээн экижиткен. Бо айтырыгны күүскомнарның болгаш министерстволарның хуралдарынга чугаалажып турар.

Бии-Хем районнуң Туран хоорүүскому ажылчы чоннарның хомудал, билдириишкиннерин алган дораан бүрүткээш, өй-шаанда шиитпирлеп, шын харыыны билдириишкин ээлеринге берип келген. Хамаатыларны күүском кежигүннери расписание ёзугаар хүлээп алырын организастап, чоннуң аас-биле киирген хомудалдарын өөренип көрүп, чогуур хемчээн ап турар. Ол ышкаш, Чөөн-Хемчик районнуң Шеми, Чыргакы кодээ Советтеринде бо ажыл эки организастаттынган. Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунга кирип турар билдириишкиннерниң 80 ажыг хуузу аар аарыг кижилерниң республикадан дашкаар ийикпе, азы республика эмнелгелеринге чыттырып эмнээрин болгаш тускай эртемниг шыырак эмчилер-биле хандыраарын дилээн билдириишкиннер болур. Бо чугула айтырыгны шиитпирлээр ажылды министерствонуң эмнелге секторунуң эргелекчизи Е. С. Куулар чогуур өйүнде көрүп, чамдык чугула айтырыгларны боттандырып турар.

Ажылчы чоннуң негелде хомудалдарын көрүп сайгарар ажыл чер болганда-ла эки тургустунган деп болбас. «Ажылчы чоннарның чагааларын, билдириишкиннерин, хомудалдарын шиитпирлеп көөр талазы-биле улуг четпестерниң дугайында» СЭКП ТК-ның 1958 чылдың август 2-деги доктаалын ам-даа чамдык албан организациялар, министерстволар болгаш районнар, хоорайлар Советтериниң күүскомнары, кодээ Советтер чедир күүсетпейн турары Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң оргинструктор килдизиниң чорудкан хыналдазындан илерээн. Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Өвүр, Бай-Тайга райкүүскомнарга, оларның килдистеринге болгаш коммунал ажыл-агый, чырыдыышкын министерстволарынга кирген хомудал, билдириишкиннерниң шимчээшкининиң демдеглелин шын эвес кылып, хүлээп алышкынга келген хууда айтырыглыг кижилерниң данзызын кылбайн турган.

Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге киирген 1964 чылдың отчёдунда күүском кежигүннериниң хүлээп алышкынынга 3973 кижи хүлээп алган деп айыткан, а херек кырында ол санны көргүскен демдеглел безин чок болган. Таңды райкүүском 632 кижи хүлээп алган хирезинде, ооң көргүзүглүг документизи чок. Билдириишкиннерни канчаар шиитпирлээни билдинмес. Чөөн-Хемчик районнуң социал-хандырылга, шагдаа, кадык камгалал, улус өөредилге, коммунал ажыл-агый килдистеринде чоннуң хомудал, билдириишкиннерин шиитпирлээр айтырыг коңчуг четпес байдалда тургустунган. Үстүнде адаттынган организацияларның удуртукчуларының дужаалын ёзугаар ажылдакчыларны бир черден өске черже солуур, профэвилел организацияларының чөпшээрели чокка ажылдан үндүрер чоруктар бар. Тес-Хем районнуң «Төре-Хөл» колхозунда школа директору Салчак Көмбу яслиниң ажылчыны Дежит саатты таны бээрге ажылындан үндүргеш, бюллетенин төлеп бербээн. Ол ышкаш Ак-Довурак школазының баштыкызы Ооржак Қара-кыс аарып турган болгаш харын-даа саатгыг кижини ол школаның директору ажылындан үндүргеш, бюллетенин төлеп бербээн.

Өвүрнүң райпо баштаар черинге 54 билдириишкиннер кирген, оларның 19-зу үр үеде шиитпирлеттинмээн. Ындыг байдал районнуң шагдаа килдизинде база бар. Таңды райкүүскомунга бажың айтырыының дугайында 56 билдириишкиннер кирген, а олар демдеглеттинмейн чыдып турганы хыналдадан илерээн. Ол-ла районнуң улус судунга кирген 103 хомудалдар үр үеде бүрүткеттинмээн. Мындыг чижектер Бай-Тайга районда база бар.

Хамаатыларның хомудал, билдириишкиннеринге сагыш човангыр эвес, ёзу барымдаалап көөр чоруктарның барынга канчап-даа аптежип болбас ужурлуг бис. Бо ажылды экижидер сорулга-биле чер-чер Советтериниң удуртукчулары, министерстволар, албан организация черлери хамаатыларның чагаа, хомудалдарын шиитпирлээрин чурумчудуп, өй-өйде хуралдарга чугаалажып тургаш, чогуур хемчегни алыры чугула.

М. ЧЕЧЕН,
Тыва АССР-ниң Министрлер
Чөвүлелиниң чагаалар болгаш
хомудалдар талазы-биле инспектору.

«Американчылар, бистиң чуртувустан үнүп чорудар!»—деп доминиканчылар америк эжелекчилерге килеңнээшкин-биле чугаалап турарлар. Даштыкы интервенцияга удурланыышкынның хөй санныг чыскаалдары Доминикан Республиканың найысылалы Санто-Домингода эртип турар.

Пренса Латина—СЭТА-ның фотозу.

дырал-биле чурттап, кижилерни ёзулуг каттыштырып турар дээрзи эки билдингир болгай. **Кижи бүрүзүнге чедип билир,** ооң негелде хереглелдерин кичээнгейлиг өөренир, ооң аргаларын болгаш талантызын хөгжүдеринге болгаш ажыглаарынга бүгү таарымчалыг байдалдарны тургузар деп, коллективке партийжи ажылдың бир хажык чок негелделериниң бирээзи харын моон үнүп кээп турар. Бир кижиге амгы үениң ниитилел амыдыралының нарын айтырыгларын билип алырынга, өскезинге шын эвес хөөннерден адырлып алырынга, үшкүзүнге — өг-бүле амыдыралын шын таарыштырып алырынга дузалаар апаар болгай. Бо талазы-биле партия бөлүктери улуг роль ойнаар хүлээлгелиг. Эки шынарларны быжыглаарынче, багай талаларны чайладырынче угланган, кижи бүрүзү-биле тус-тузунда боттуг ажыл — ол дээрге кижини коллективтиң хөй талалыг амыдыралынче идепкейлиг киириштиреринге чүден-даа хөй дузалаар. Ындыг ажыл дээш коллективке болгаш кижи бүрүзүнге салдар чедирериниң бүгү хевирлерин болгаш методтарын ажыглаар херек.

УДУРТУКЧУ БОЛГАШ КОЛЛЕКТИВ

Коллективтиң сырый каттыжылгазы болгаш ажыл-чорудулгазы удуртукчудан улуу-биле хамааржыр. Бистиң удуртукчу ажылдакчывыс «социализмге бердинген чорук-биле совет организацияның хемчээнге кижилерниң улуг коллективиниң быжыг болгаш найыралдыг кады ажылдаарын шуугаазын чокка (база хөлзээзин болгаш шуугаазынга удур) таарыштырып билирин» каттыштырып турар деп, В. И. Ленин айыткан (Чогаалдарының долу чыындызы, т. 36, арын 193; 4-кү үндүрүлге, т. 27, арын 233).

Совет улус коммунизмни калбаа-биле тургузарының сорулгаларын практика кырында шиитпирлеп турар амгы үеде коллективтер удуртукчуларының ол онза чугула ролю улам өзүп турар. Ажыл-агый удуртукчуларының эргелерин калбартканы-биле холбаштыр оларга бедик харыысалга база онаажып турар деп, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленуму демдеглээн. Чаңгыс аай башталганың ужур-дузазы бедээн. Ынчалза-даа чаңгыс аай башталга бүдүрүлгениң ажыл-агыйжы амыдыралының болгаш эргелеп башкарарының эң чугула айтырыгларын чугаалажып көөрүнге ажылчыннарның болгаш албанхаакчыларының эң калбак киржилгези-биле дүүшкен турар ужурлуг. Бүдүрүлгениң ажыл-агыйжы бот-тускайлаң чоруун калбартканы — ол дээрге чүгле ооң директорунуң эвес, харын бүгү коллективтиң эргелерин болгаш харыысалгазын база күштелдирип турары ол-дур. Ынчангаш удуртукчу коллектив-биле эки харылзаалыгда, калбак хөй-ниитиниң үнүнге дыңнангыр болурга, чүгле ынчан чедиишкинни чедип ап болур.

Удуртулганың ленинчи уран аргазында хоозун чагырып-дужаашкын-биле дөмейлежир чүзү-даа чок. Кандыг-даа херекти органиастаарының үндезини **массаларны бүзүредири болгаш кижизидери** болур. Ынчангаш удуртукчу чүнү-даа сегирип алза, чүнү-даа кыла берзе, кандыг-даа сорулга шиитпирлей берзе кезээде база бүгү чүвеге күүселдикчилериниң боттарынга, **массага даяныр,** оларны шын үнелеп билир, оларның чогаадыкчы күжениишкиннериниң салдынган сорулганы чедип алырынче углаар, оларның инициативазын оттурар болгаш деткиир, күш-ажылды оларның коммунистиг ёзу-биле көөрүн хөгжүдер ужурлуг. А ол удуртукчунуң коллектив-биле харылзаазы канчаар тургустунганындан, кижилерниң хөөнүн ол кайы хире шын башкарып, боттуг сорулгаже канчаар углап билиринден улуу-биле хамааржыр. Бир эвес ол массалар-биле багай харылзаалыг, олардан эвээш өөренип турар, оларның үнүн дыңнавас болза ол чедиишкинниг ажылдап шыдавас. Ындыг чазыглардан удуртукчунуң чайлаарынга, коллективтиң амыдыралының агымын шын билиринге болгаш ону шын углап билиринге дузалаары — парторганизацияның хереэ. Ооң дорт хүлээлгези — удуртукчу кадрларның ажылының стилин хайгаараары, чогуур үезинде ону эдери, чогуур билиглер болгаш мергежилдер-биле ону чепсеглээри болур.

Удуртукчу коллективти баштаарда кезээде **организачы болгаш кижизидикчи, политиктиг удуртукчу** болуп турар дээрзин утпас херек. А «политиктиг удуртукчу чүгле ол канчаар удуртуп турары дээш эвес, харын аңаа удуртурганнар чүнү кылып турары дээш база харыылаар. Чамдыкта ону ол билбес, ону ол болганчок-ла күзевес, ынчалза-даа харыысалга аңаа онаажыр» деп, В. И. Ленин айыткан (Чогаалдарының долу чыындызы, т. 42, арын 218; 4-кү үндүрүлгези т. 32, арын 15). Мону барымдаалаарга, удуртукчу бүдүрүлге планының күүселдезин харыылавышаан, кижилер дугайында, коллективтиң кежигүнү бүрүзүнүң дугайында үргүлчү сагыш салыр, идейкижизидилгелиг ажылдың утка-шынарынче ханылаар, боду хууда аңаа киржир ужурлуг-дур.

Кайы-бир удуртукчунуң кижизидилге ажылынга киржилгезин тодаратырда, бирги ээлчегде-ле, ол пропаганда ажылы чорудуп турар бе, чон мурнунга лекциялар, илеткелдер, беседалар кылып турар бе дээрзин сонуургап турар. Ол-ла черле билдингир. Кижизидери — ол дээрге хамыктың мурнунда марксисчи-ленинчи теорияны, партияның политиказын болгаш шиитпирлерин массаларга тайылбырлаары, эртемниг коммунизмниң идеяларын боттандырарынга ажылчы чоннарга дузалаары болгай. Парторганизация удуртукчу ажылдакчыларны агитас-пропаганда ажыл-чорудулгага шуут киржиринче калбаа-биле хаара тудар. Ол болза оларның идейлиг хөгжүлдезинге дыка дузалаар, билиин калбартыр, ажыл-агыйның кандыг-даа айтырыгларын политика талазы-биле көөрүнге чаңчыктырар.

Ынчалза-даа удуртукчу кажан политкичээлдер эрттирип, лекция, илеткелдер кылып турда, чүгле ынчан ажылчы чоннарны кижизидип турары ол эвес. Ол бүгү чүүлдерге, кезээде, кая-даа кижизидикчи болур ужурлуг. Бир пөс-таавы бүдүрүлгезинге чугула өөредиглиг мындыг таварылга болган. Бүдүрүлгениң удуртукчузу хоочун коммунист, дуржулгалыг ажыл-агыйжыга комсомол комитединиң бөлүк кежигүннери чедип келгеш, улетпурнуң аныяк мурнакчыларының район слёдунуң киржикчилерин шаңнаарынга каш он метр пөс тып бээрин дилээннер. Чарыш тиилекчилеринге белекке бээр материал тывары директорга аңаа чүве ыйнаан деп аныяк кижилер бодааннар. Директор канчаар кылганыл?

— Чок, силерниң дилээнерни мен күүседип шыдавас-тыр мен — деп, директор комсомолчуларга чугаалаан. — Мен хуу ээ эвес, а совет бүдүрүлгениң директору мен, ынчангаш продукцияны белекке үлээр эргем чок. Ол мениң эвес, а күрүнениң-дир. Шаңналга пөс үндүрүп бергеш, чаагай алдарга чедип болур-дур мен, ынчалза-даа күрүне эрге-ажыының күсели-биле алдар чедип алырын күзевес мен.

Комсомолчулар кайгай бергеннер. Ынчалза-даа чамдык бүдүрүлгелер ынчаар кылып турар-дыр дижип, директорну бүзүредирин оралдашканнар.

— Адыр, мананар, мен төндүр чугаалавадым — деп директор уламчылаан. — Аныяктар иштинден эки ажылчыннарны шаңнаар херек дээрзин маргышпайн тур мен. Ынчаарга ону болур-чогууру-биле кылыылыңар. Бодуңарның саналыңарны киирип келиңер. Силер болгаш профэвилел комитеди-биле кады ону чугаалажып көрээли, а ооң соонда бүдүрүлге фондузундан шаңналды оларга тывыспышаан, дужаал-биле өөрүп четтиришкинден чарлаалыңар.

Шак ынчаар кылганнар. Бүдүрүлге удуртукчузунуң комсомолчу активтер-биле тодаргай айтырыг дугайында бо кыска чугаазы ак сеткилдиг болгаш принципиалдыг чорук дугайында чамдык лекциялардан тудак чок кижизидикчи ужур-дузалыг болуп, оларның медерелинге улуг салдарны чедирген дээрзин чугаалаандаа херээ бар бе.

Сөзү ажыл-херек-биле карышпас, кезээде бүгү чүвеге өскелерге **хууда үлегерин** көргүзер, кижилер-биле харылзажырда бөдүүн, олар-биле үргүлчү сүмележир ындыг удуртукчу онза хүндүткелдиг. Ындыг чорук ажылчы чоннарның негелделерин болгаш хереглелдерин эки билип алырынга, четпестерни илерединге аңаа дузалаар. Сеткилдиң ханызындан чугаага ажылчын кижи коллективтиң амыдыралының аңаа хуралдарга үргүлчү-ле билип ап шылаттынмас хире ындыг кезекчигештерин безин демдеглеп болур дээрзи чажыт эвес болгай. Ол арганы ажыглавайн, масса ортузунга ажылдаан оспаксыраар. Кижилер-биле бөдүүн чугаалажыр шаг-үе тыппас, а чамдыкта харын бодунуң бедик эрге-дужаалын көөргеттинер дээш бодунга-ла эттинмес хора чедирип чоруур ындыг кижилер улуг чазыгны кылып турар. Бо талазы-биле М. И. Калинин: «...бир эвес кижилер, силер бодуңарны олардан бедик кылдыр санап турарыңарны билип каар болза, ынчан силерге бүгү чүве баксыраар, силерни хүндүлевес апаар» деп чугаалаан.

Кижилер практиктиг ажыл-херекке, бергелер болгаш четпестер-биле демиселге, чогаадыкчы дилээшкиннерниң чорудулгазында кижизиттинер, өзер. Ынчан олар хаая эвес чазыг кылгылаар, чамдык алдагдалдарны болдурар, оларга кандыг-бир чүве чогувас, бүтпес болгулаар. Бодунуң чагыргазында кижиниң чазыын удуртукчу канчаар көөрүнден, оларның ажылга болдурган алдагдаларын канчаар көөрүнден, четпестерни эдеринге канчаар дузалаарындан удуртукчунуң кижизидикчи болур ролю онза тодаргай илерээр. Дуржулгалыг удуртукчу чазыгны билип каанда кажан-даа изиглеңмес, а баштай-ла кичээнгейлиг хынап, чүден болганын тодараткаш, ынчан аңаа хамаарыштыр кандыг хемчеглер алырын шиитпирлээр. Ынчаарга кандыг-даа таварылгада чазыгны кылган кижи ону билинген турарын ол чедип алыр, а ооң соонда ооң кичээндиригледеринге өскелерни, бүгү коллективти база өөредирин оралдажыр.

Бүгү удуртукчулар ынчаар кылып турар бе? Чок, шупту эвес. Дужаалдар, айтыышкыннар ажылдыр дириг кижилерни көре албастай бээр ындыг удуртукчулар база бар. Ындыг мөзүлүг ажылдакчылардан: ажыл-агыйга-ла күш четтиксе, а кижизидери — ол дээрге партия организациязының хереэ-дир дижирин дыңнаар болгай бис. Харын моон ужуруңда кадрлар-биле доктаамал ажылдаары, боттарынга ёзулуг организакчы болгаш кижизидикчи болурунга эргежок чугула шынарларны шиңгээдип алырынга оларга дузалаары чугула боор турар.

Маңаа аажок улуг роль партия организациязынга онаажыр. Бүдүрүлге командириниң массалар иштинге политиктиг ажыл чорударының аргачаңчылдарын чедип алырынга парторганизациядан өске кым дузалаар боор! Дыка хөй партия комитеттери, партбюролар бо талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар: тускай семинарларны, кичээлдерни организастап, дуржулга солчулгаларын чорудуп, кижизидилгениң эртем принциптериниң дугайында илеткелдерни, лекцияларны номчуп турар. Чамдык бүдүрүлгелерде кижизидилге айтырыының мастерлериниң тускай школаларын тургускулаан.

Коллективке найыралдыг, демниг ажыл ооң кежигүннери удуртукчуну кайы хире хүндүлеп, деткип турарындан, күрүне эрге-ажыктарының дугайында, бүдүрүлгени экижидер дугайында сагыш салыышкынга үндезилеттинген ооң айтыышкыннарын кайы хире ак сеткилдиг күүседип турарындан база хамааржыры болу чайгаар-ла билдингир. Коллективке харын-на шак ындыг кадык байдалды тургузар дугайында партия организациязы доктаамал сагыш салыр хүлээлгелиг.

• • •

Үстүнде чугаалаанывыс коллективти каттыштырып турар бүгү звенолар идепкейлиг хөделип, бот-боттарын немежип турар болза, ооң кижи бүрүзүнге салдарлыы чигзиниг чок. Ынчангаш партия организациязы коллективти сайзырангайжылар болгаш быжыглаар талазы-биле, социалистиг коллективизмни бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларынга улам ыңай нептерезир талазы-биле ажылды үе-үеде, кыска хуусаада эвес, а хүн бүрү чорудары чугула.

УЛУСЧУ СУД, ЧӨПТҮГ СУД

М. П. МАЛЯРОВ,
ССРЭ-ниң чиңгине прокурорунуң бирги оралакчызы

Улусчу суд... Ол ийи сөстер-биле дыка хөй чүүлдер чугаалаттынган. Совет хөй-ниитиниң корум-чурумун кемниг үүлгедиглери-биле үреп, социалистиг өнчүнү оорлап, хамаатыларның боттарынга болгаш эт-хөреңгизинге халдап турар ындыг кижилерни харын чон боду шиидип турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы хаан ёзунуң күрүне аппарадын, ооң-биле кады ооң судун—күш-ажылчы улустуң көөр хөөн чогу хаан ёзунуң судун база чылча шапкан.

Улусчу суд бодунуң ажыл-чорудулгазынга партия, совет болгаш хөй-нииити организациялары-биле сырый харылзааны тудуп, бүгү совет хөй-нииитиниң дузазынга даянып турар. Судтар болза кемниг херектер тыптып келириниң чылдагааннарын хандыр өөренип, суд хуралдарын шуут бүдүрүлгелерге, колхозтарга, албан черлеринге барып эрттирип, бодунуң ажыл-чорудулгазының дугайында отчёттарны соңгукчуларның мурнунга кылып турар. Бистиң совет улусчу судувустуң демократчызы чогум-на харын ында болуп турар.

Совет суд бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазы-биле ССРЭ-ниң хамаатыларын Төрээн чуртка болгаш коммунизмниң хереэнге бердинишкинниң, совет хоойлуларны ылап болгаш чайгылыш чок сагыырының, социалистиг өнчүнү камныг көөрүнүң, күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыырының, хамаатыларның эргелерин, алдарын болгаш төлептиг чоруун, социалистиг ниити чуртталганың дүрүмнерин хүндүлеп көөрүнүң угаан-бодалынга кижизидип турар.

Кеземче харыысалгазын көргүзериниң хемчеглерин ажыглавышаан, суд болза херектеннерни анаа-ла шиидип турар эвес, харын оларны элип чазаар болгаш эде кижизидер сорулганы салып турар. Кезедип шиидери кемниг херекке удур бистиң судтарывыстың демиселиниң кажан-даа кол чепсээ болбайн келген болгаш ам-даа ындыг. Оларның ажыл-чорудулгазынга бүзүредириниң болгаш кижизидериниң хемчеглери дыка улуг черни ээлеп турар.

Бистиң күрүневистиң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында ылаңгыя айыылдыг үүлгедиглерни кылып турар кижилерге хамаарыштыр албадалдың хемчеглерин ажыглаарындан ойталап болбас. Социалистиг өнчүнү оорлап, самчыгдаар чоруктарга удур эң-не шиитпирлиг болгаш кадыг шыңгыы демиселдин эргежок чугулазын В. И. Ленин Совет эрге-чагырганың баштайгы хүннеринде-ле айтып чораан. Суд талазы-биле эң-не шыңгыы хемчеглер өлүрүкчүлерге, үптекчилерге, күчүлекчилерге, хулиганнарга болгаш ак сеткил-биле ажылдаар хөөн чок бүгү-ле ындыг кижилерге удур база угланган турар ужурлуг.

Айыылдыг эвес үүлгедиглерни таварылга-биле кылыпкан болгаш хөй-нииитиден аңгылаттырбайн эттинип ап шыдапкы дег кижилерге хамаарыштыр судтар болза хосталгазын казыыры-биле холбаа чок кеземче хемчеглерин, азы хөй-нииитиниң дээштиг салдар чедирериниң хемчеглерин ажыглап турар.

Суд шииткели шыңгыы азы чиик болурундан хамаарылга чокка, суд шииткелиниң бүгү-ле байдалдарында хамыктың мурнунда хамаатыларга кижизидилгелиг салдарны чедирер ужурлуг. Мынчангаш бүдүрүлгелерге, тудугларга, совхозтарга, колхозтарга барып, суд херектерин прокурорларның болгаш хөй-нииитичи буруудадыкчыларның киржилгези-биле эрттирери улуг ужур-дузалыг.

Суд чорудулгаларынга күрүне талазы-биле буруудадыкчыларның киржилгези судтуң кижизидикчи ролюн бедидеринге идиг бээр хүлээлгелиг. Кемниг херекке удур демисежир деп, прокурорда болгаш судта чаңгыс аай сорулга бар. Херекти тодарадырда, чүвениң шынын тыварда прокурор болза судка дузалаар болгаш үүлгеттинген херектиң кандыг чергелиинден хамаарыштыр херектен кижини кезедип шиидерин күрүне мурнундан негээр хүлээлгелиг. Ооң-биле кады хоойлу болза судтуң ажыл-чорудулгазының база ооң үндүрүп турар шииткелдериниң болгаш шиитпирлериниң дүрүм ёзугаар болуп, азы болбайн турарынга хайгаарал кылырын прокурорга онаап турар.

Кемниг херек үүлгедишкиннерин болгаш оларны тывылдырып турар бүгү-ле чылдагааннарны бүрүн чок кылыр деп сорулганы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы тургускан. Ооң-биле чергелештир, кемниг үүлгедиглерге удур демиселге кол чүве болза профилактика, тодаргайлаарга кемниг херектер үүлгедишкиниң болдурбас дээш кижизидилге ажылы болур деп, партия өнзалап демдеглеп турар. Эрге-чурум үрекчилериниң чамдыызын хөй-нииитиниң эде кижизидилгезинге дамчыдып бээриниң практиказы бодун шынзыдып бадыткаан. Болуунун кижизин эде кижизидер дээш алган коллектив ол кижизиниң дугайын уттуптар чорукту болдурбазын чедип алыры кончуг чугула чүүл болур.

Улуг социал айыыл болбайн турар кемниг херектерни бир-ле дугаарында үүлгеткен болгаш хөй-нииитиден аңгылаттырбайн боду эттинип ап шыдапкы дег кижилерге хамаарыштыр кеземчениң шенелде хемчеглерин ажыглаары база бодун черле бадыткап турар.

Хоойлуларны ханы хүндүлээр, социалистиг ниити чуртталганың дүрүмнерин, совет моральдың болгаш аажы-чаңның принциптерин ыдыктыг болгаш медерелдиг ёзу-биле күүседир кижилерни, эргиниң артыышкыннарындан—алыскак-чискек, арагалаар, мегелээр, чашпаалаар чоруктардан хостуг кижилерни кижизидери дээрге-ле, кемниг херектерниң тыптып келириниң чылдагааннарын болгаш ол херектиң бодун чок кылыр дээни олдур. Бүгү совет хөй-нииитиниң дузазынга даянып алгаш, улус судтары партияның болгаш чоннуң оларга онааганы берге, ынчалза-даа чаагай хүлээлгелерни моон соңгаар-даа алдарлыы-биле күүседип шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас.

(СЭТА).

«БИЧИИ АҢЧЫ» Фотоэтюд М. СҮГЕ-МААДЫРНЫЫ.

Таарымчалыг болгаш ажыктыг

Күрүнениң 3 хуулуг ойнаашкынныг чээшкини бистиң чуртувуста сурагжаан, ажылчы чоннуң хөй нуруузу боттарының шыгжамырын бо чээшкинниң облигацияларынга киирип турар. Күрүнениң 3 хуулуг чээшкинин 1947 чылдың төнчүзүнде чээрби чыл хуусаалыг үндүрген, оон бээр кол ойнаашкынныг тираж 120, немелде тираж 20 удаа болган. Бо чээшкин — хостуг саарылганың чээшкини болур, туда санажылга-биле ажаалга кассазы бүрүзүнден садып ап, дедир садып база болур. 1966 чылдың сентябрь 30-де болур чээрби немелде тиражка киржир эргелиг, № 19 талон-биле кады 3 хуулуг чээшкинниң облигацияларын 1965 чылдың декабрь 31-ге чедир ажаалга кассаларындан садып ап болур. Күрүнениң 3 хуулуг чээшкининиң талазы-биле орулганы ойнаашкын-биле төлээр.

Чыл бүрү удуглуг чеди тираж, ооң иштинде алды тиражтың ойнаашкыннары январь 30-де, март 30-де, май 30-де, июль 30-де, сентябрь 30-де, ноябрь 30-де болгаш чедиги немелде тиражтың ойнаашкыны сентябрь 30-де болуп турар.

Кол тиражтарның кайызынга-даа удуп алыышкын таварышканда облигацияның кажан-даа садып алганынга хамааржылга чокка ойнап алган түңну төлээр, а немелде тиражка удуп алыышкын таварышканда январьның бирниң мурнунда, тодаргайлаарга ойнаашкын тиражы болурунга чедир 9 ай бүрүнгаар садып алган облигацияның удуун төлээр. Кол тиражтарның удуп алыышкынының хемчээли 40 рубльден 5.000 рубль чедир, а немелде тиражтыы — 10.000 рубль. Ол дээрге 20 рубльдиң облигациязы-дыр.

Удуп алыышкынга таварышкан облигацияның ойнап алган түңүн төлээр болгаш дараазында ойнаашкынга киржир эрге чок. Ындыг болганда тираж бүрүзүнүң разрядында кирип турар облигацияларның саны эвээжээш, удуп алыышкын көвүдээр.

Кызыл хоорайның чурттакчылары бо чылын күрүнениң 3 хуулуг чээшкининиң облигацияларын ажаалга кассаларындан 7700 ажыг рубльге садып алган. Кызыл хоорайның ажаалга кассалары 3 хуулуг чээшкинниң облигацияларын садып алганнарның удуп алыышкынынга 9.000 ажыг рубльди төлээн.

1966 чылдың сентябрь 30-де болур немелде тиражка киржир эргелиг, № 19 талоннуг Күрүнениң 3 хуулуг чээшкининиң облигацияларын келир чылдың январь бирниң бетинде садып алырын утпаңар.

Н. ШИПИЛИНА,
Төп ажаалга кассазының инспектору.

Эрткен чылдагызынга бодаарга

Эрзин районунда 4 кедээ клуб, 4 библиотека, суурлар бүрүзүнде-ле кино установкалары, алды кызыл булуңнар, көжүп чоруур бир кино, районнуң культура бажыңы болгаш район библиотеказы, турум кино болгаш автоклуб ажылдап турар. Культура-чырыдыышкынның бо албан черлери, моон мурнундагы чылдарга бодаарга, бо чылын черле багай эвес ажылдаан. Ол албан черлери болгаш ооң ажылдакчылары ажылчы чоннуң культуразын бедидер, оларның ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер, коммунистиг буш-ажыл дээш демисежип турарларның мурнакчы арга-дуржулгазын өскелерге пропагандалаар талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Культура албан черлериниң материалдыг баазазы база-ла шору быжыгып турар. Клубтар болгаш библиотекалар, кызыл булуңнар бо чылын кышка эки белеткенген.

Бот-тывынгыр уран чүүл, ылаңгыя аныяктарның киржилгези экижээн, ында ниитизи-биле 250 ажыг кижи хаара туттунган. Клубтар чөвүлелдеринде 74 кижи киржип турар. Культура одагларынга номчуттунган лекциялар, беседалар, эрткен чылдардан хөй болуп, тематиктиг база массалыг дыштанылга кежээлери суббота санында-ла эртип турар апарган. Культура бажыңында болгаш клубтарда бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң бөлгүмнериниң ажыл-чорудулгазы доктаамал болу берген.

Клубтарның материалдыг баазазын быжыглаарынга колхозтар баштаар черлери улуг дузаны чедирип турар. Колхозтар 4600 рубльдиң дериг-херекселин клубтарга садып берген. Ылаңгыя «Коммунизмче орук» колхозтуң баштаар чери (даргазы эш М. Б. Шойжун) ында клубка 3000 ажыг акша түңнүг дериг-херекселдерни садып берип, материалдыг баазаны дыка быжыглап, чоннуң культурлуг негелдезин хандырарынче улуг кичээнгейни салган.

Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлде маргылдааларын колхозтар, албан организациялар арасынга организастап чорудары чанчыл болу берген. Аңаа чүгле концерт көргүзүглеринден аңгыда, национал оюннарны организастап, ыры байырлалдарын эрттирген.

Чон ортузунга культура-массалыг ажылдарны чорудар талазы-биле районнуң Культура бажыңы эки ажылдап турар. Ооң директору Өнермаа Севекпит ону алээн каш чылдар улаштыр удуртуп, бодунуң ажылының талазы-биле арга-мергежилиг, билдилиг организакчы апарган. Бо чылдың чүгле марттан бээр бо хүннерге чедир аңаа 30 ажыг концерттер болган. Культура бажыңында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылы доктаамал чоруп турар деп чүве оон илдеңдир. Эрзин суурнуң чурттакчылары аңаа лекция, беседа дыңнап, культурлуг ёзу-биле ойнап хөглээринге ынактар. Тематиктиг болгаш айтырыг харыылар база мурнакчылар-биле ужуражылгалар кежээлери солун эрткилээн. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң район көрүлдезинге ол Культура бажыңы тиилекчи болган.

Хөй-нииитиниң ол көрүлдезинге библиотекалардан Бай-Дагда Күске Эренчина эргелекчилээн библиотека бирги черни алган. Ооң номчукчуларының саны 354 кижи четкен. Номчукчулар-биле массалыг ажылдарны ында солун болгаш - утка-шынарлыг кылдыр чорудуп турар. 9 кижи составтыг библиотека чөвүлели эргелекчиниң бирги дузалакчылары болу берген. Мал фермаларында көжүп чоруур 4 библиотекаларны организастаан, оларның ажылы база-ла эки.

Районнуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылында чамдык кылдынган эки ажылдар бар-даа болза, четпестер ам-даа бар болуп турар. Кызыл Сылдыста Бадарчы Шимит-оол, Мөреңде Ж. Өрнүгү эргелекчилээн клубтар чоннуң культурлуг дыштанылгазының одаа болуп шыдавайн турар. Бо клубтарда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылы доктаамал эвес, клуб чөвүлелиниң ажыл планы тургустунмаан, материалдыг баазалары багай, иштики, даштыкы дерилгези көрүш чок.

«Чаа орук» колхозтуң төвүнде клубтуң материалдыг баазазы багай. Стол, сандайлары чедишпес, иштики дериг-херексели эргижиреп, баксыраан. Колхозтуң ниити орулгазының культура фондузунда көрдүнген хөй сан-түң бар-даа болза, колхоз баштаар чери клубтуң материалдыг баазазын, аңаа дериг-херекселдер садарын биче-даа бодавайн турар. Бай-Даг кедээ Совети болгаш колхозта партия организациязы ол клубтуң материалдыг баазазын быжыглаарынче кичээнгей салбастаан.

С. МААДЫ.

ЧУРУКТА: Эрзин районнуң Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң талантылыг ыраажызы К. Чамзырынның тыва улустуң ырын ырлап турары. Баян-биле үделгезинде автоклуб эргелекчизи Дүгер Борбак-оол.

Фотозу С. Феоктистовтуу.

АНЫЯКТАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

— Силерниң районда 16-дан 30 хар чедир аныяктар чежел? Оларның иштинде сес класс дооспаан кижилер каш ирги?

ВЛКСМ-ниң Тес-Хем райкомунуң ажылдакчылары бот-боттарынче көржүп, столдарын үжеп, демдеглел дептержигештерин ашкылаза-даа, үстүнде салган айтырыгларга чогумчалыг харыы берип шыдавааннар.

А районнуң улус өөредилге килдизинде база ындыг саннар чок болган.

Эртем болгаш техниканың шапкын хөгжүлдези совет кижилерниң эртем-сургуулдуг болурун, билиглерин амыдыралга ажыглап шыдаарын негеп турар. Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында, ылаңгыя кедээ ажыл-агыйда аныяктар кол күш боор турары билдингир. Ынчаарга оларның арасында чогуур үезинде школа доозуп четтикпейн барган аныяктар база бар. Ындыгларның эртем-билиг чедип алырынга дузалаары, өөредилгениң кандыг хевирин шилип алырын сүмелээри — комсомол болгаш улус өөредилге органнарының сорулгазы.

А бир-тээ районда аныяктарның, оларның иштинден кымның өөрензе чогуурун билбес болганда, аныяктарның өөредилгезин чөп организастаары бергедей бээр.

Ооң тодаргай барымдаазын Тес-Хем районунуң чижээнден көрүп болур. Өөредилге чылының эгезинде, октябрь 1-де, районга үш кезек черге 142 аныяктар кежээки школага өөренип эгелээн. А ийи ай арткенде 108 өөреникчи арткан болгаш чамдык класстар хагдынгылаан. Ол арткан класстарда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны организастааны кончуг кулугденнелде, өөреникчилерниң кичээл үзер чоруу үргүлчүлевишаан. Чижээлээрге, декабрьның 7-де Самагалдай кежээки школазының 10-гу клазында 16 өөреникчилерден чүгле 6 кижи кичээлге келген, а 9-ку класстың өөреникчилери шуут келбейн барганнар.

Дүвүренчиг байдал, дүрген хөделиңер

Мындыг чорук чүгле Тес-Хем районунда көстүп турар эвес, өске районнарда база бар. Эрзин районда чүгле чаңгыс кежээки школа ажыттынган. Аңаа октябрьның 1-де 65 өөреникчилиг 4 класс турган болза, ам чүгле 37 өөреникчилиг 3 класс арткан. Өөреникчилерниң арасында школа доозуп алырын быжыы-биле шиитпирлээш, кызымак өөренип турарлар хөй. Оларның чижээнге районнуң харылзаа конторазының моторизи коммунист Худорошковту, шагдаа ажылдакчызы Минчээни адап болур.

Ооң-биле чергелештир, ол школада база-ла кичээл үзер, оон кедерезе өөредилгезин шуут кааптар чоруктар кайы хөй. Кежээки школада өөренип турарларның өөредилгезинге таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле комсомолдуң район комитеди-даа, районо-даа, чамдык организацияларның удуртукчулары-даа боттуг хемчеглер албаан. Районо садыглап ажылдап турар, 10 класс өөреникчизи Мөңгүн-кыска чурттаар бажың бербээнинден ол ажылындан үнгеш, кежээки школазын каггаш, чоруур ужурга таварышкан. А кежээки садыгның садыгжызы Ольга Ховалыг ажылының шагы таарышпас болганда база-ла кичээлдерни үзүп турар. Чамдык кижилер школага бижидип алгаш, чылдагаан каккаш, кичээлдерни үзүп турар. Чижээлээрге, шагдаа ажылдакчызы Балдай-оолдан чүге өөренмейн турарын айтырарга, дүште-даа чок: «Класс соок боорга, өөренмейн баадым» деп харыылаан. Өске кижилерге, ооң иштинде хүндүскү школаның өөреникчилеринге, класстар соок эвес турда, районда өрттен камгаладың инспектору эш Балдай-оолга кичээлдээр аргажок соок болган ышкажыл! Районнуң сан килдизинде болгаш уруглар садында комсомол эге организацияларының секретарьлары Ондар Чечек биле Сагаачы Чечек база чөптүг чылдагаан чокка школазын кагганнар.

Тес-Хем болгаш Эрзин районнарда кежээки школаларны организастааанында улуг четпес чүүл болза, ында чүгле үстүкү класстарның колдап турарында. Ийи районда чүгле 1 дөртку класс (13 өөреникчилиг), 3 сески класс (38 өөреникчилиг) ажылдап турар. Ынчаарга ол районнарда сес чыл школазын дооспаан аныяктар, четче эвес саннар-биле-даа алырга, дыка хөй бооп турар. Амдыызында бистиң чуртка бүгү-нииитиниң ылавыла өөренир сес чыл өөредилгези боттанып турда, хамыктың мурнунда чогум-на сес класс дооспаан кижилерни өөредилгеже хаара тудар ужурлуг бис.

А районнарда чогуур организациялар ажылдап турар аныяктарның ниити санын, оларның иштинде кымны бирги ээлчегде өөредир ужурлуун билбес, ала чайгаарлаашкынга алзыпкан болганда, сеске чедир класстарда аныяктарның эвээш бооп турары таварылга эвес.

Колхозтарның, совхозтарның фермаларында, бригадаларында ажылдап турар аныяктарның өөреринге эң таарымчалыг чер болза, бот-өөредилгелиг школа бооп турар. А бо өөредилге чылында Эрзин болгаш Тес-Хем районнарда бот-өөредилгелиг школаның консультация пунктулары ажыттынмаан. Эрзин районнуң «Коммунизмче орук», «Чаа орук» болгаш Ленин аттыг колхозтарының 78 аныяктары бот-өөредилге-биле өөренир күзелин илередип, айтырыгны тургузуп турбуже, районо-даа (эргелекчизи эш Дамба-Хуурак), Кызылдың бот-өөредилгелиг школазы-даа (директору эш Зубова) чогуур хемчеглерни албайн, ол аныяктарның дилээн хандырбааннар. Эрзинниң районо эргелекчизи эш Дамба-Хуурак: «Кызылдың бот-өөредилгелиг школазының ажылдакчылары биске келбээн, айтыышкын саавыр бербээн» деп тайылбырлап орар. А бот-өөредилгелиг школаның директору эш Зубова: «Карантин бисти эрттирбээн, районо биле комсомол райкому каяа, кандыг класстар тургузарын биске дыңнатпаан» деп чылдагаан айтып турар.

Кандыг-даа чылдагаан, тайылбыр кылыр болза, эштер Дамба-Хуурак биле Зубова Эрзинниң аныяктарының мурнунга агартынар аргазы чок.

Тес-Хемниң болгаш Эрзинниң улус өөредилге килдистери кежээки школаларның ажылынга таарымчалыг байдалды тургузар, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың байдалын хынаар талазы-биле четпес хемчег ап турарлар. Эрзинде болгаш Самагалдайда кежээки школаның класстарын кичээлдээр черлерни быжыглап бербээн, ынчангаш кежээки школаның өөреникчилери чыглып келгеш, кичээлдээр класс дилеп, түрү көрүп турарлар.

Чырыдыышкын министерствозу болгаш районнарның улус өөредилге килдистери кежээки школаны башкы кадрлар-биле хандырар дугайында сагыш салбаан деп чугаалап болур. Кежээки школаларда колдуунда-ла хүндүскү школаларның башкылары эки тура-биле ажылдап турар. Ынчаарга хүндүскү школаларда башкыларның ажылын баш удур таарыштыр тургуспаанындан оларның башкылаар шактары көвүдеп, чамдыкта харын кежээки школага башкылаар кижилер тывылбайн баар чоруктар бар.

Эрзинниң кежээки школазының 8 дугаар клазы бир ай ажыг үеде орус дыл болгаш литература өөренмээн. Орта ажылдап болгу дег башкыны районо кызыдыр тыппаан. А физика болгаш математика башкызы эш М. Таштандинов хүндүскү болгаш кежээки школаларда неделяда 47 шак башкылап турар.

Херек кырында байдал мындыг турда, өөредилгениң шынарының дугайында чугаа туруп болур бе ынчаш? Аныяктарның кежээки школага келбейн - турарының бир чылдагааны ында эвес бе?

Кежээки школаларда байдал мындыг дүвүрээзиниг турбуже, партияның Эрзин болгаш Тес-Хем райкомнары амга чедир сагыш амыр олуруп турары мырыңай кайгамчык. Партия, комсомол райкомнарының, районнарының улус өөредилге килдистериниң ажылдакчылары кежээки школаларга барбайн, өөреникчилер болгаш башкылар-биле тодаргай ажыл кылбайн турар.

Аныяктар өөредилгезинче чогуур кичээнгейни салып, кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларның ужур-дузазын чонга тайылбырлаары—чугула сорулга дээрзин уттуп болбас бис.

Б. ОНДАР.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

К-И-Н-О

ДЕКАБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Шенелде хуусаа»** 11.20, **«Поезд-биле келген кижилер»** 1.15, 3, 4.45, 6.30, 8.15, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Дургуннап чоруур деп турда»** 11.15, 1.15, 3.15 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Гитаралыг уруг»** 2.40, **«Блокноттан арын»** 4.40, 6.40, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Шынчы өңнүктер»** 11, 2.30, 4.30, **«Аңдарган кур чер»** (1-ги сериязы) 6.30, **«Рокко болгаш ооң акы-дуңмалары»** (1-ги, 2-ги сериялары) 8.20 шактарда.

Күрүнениң үш хуулуг облигациязын садып алыңар

Эргим номчукчу! Чаа, 1966 чыл удавас келир болгай. Төрелдериңерниң, таныш көрүштериңерниң, өңнүктериңерниң амыр-мендизин айтырып, чаа чылдың белектерин бараалгадыр болгай силер.

1966 чылдың сентябрь 30-де болур, ойнаашкынныг немелде тиражка киржир эргелиг, № 19 талоннуг Күрүнениң 3 хуулуг иштики чээшкининиң облигациязы чаа чылдың белектериниң эң дээрези бооп болур.

Чээшкинниң № 19 талоннуң облигациязы улуг түң—10 муң рубль ойнаар ойнаашкынның тиражынга киржир.

Оон аңгыда 5.000, 2.500, 1.000, 500, 100 болгаш 40 рубль ойнап ап болур.

Облигацияларның өртээ—20 база 10 рубль.

№ 19 талоннуг Күрүнениң 3 хуулуг чээшкининиң облигацияларын 1965 чылдың декабрь 31-ге чедир ажаалга кассаларындан садып алырын утпаңар.

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

Республиканың киноэкраннарында

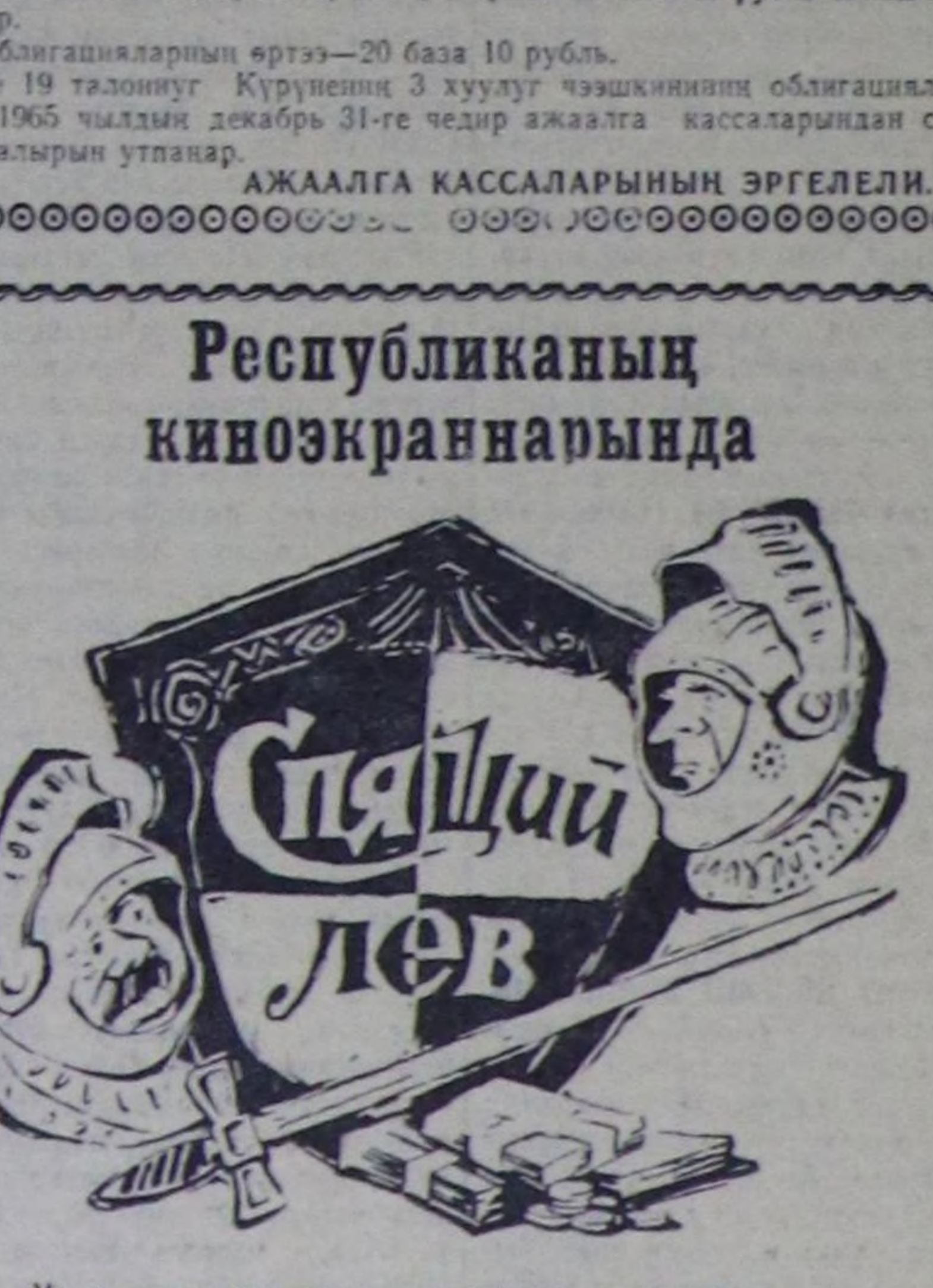

«Удуп чыдар арзылаң» деп кинону көрүңер.

Кызыл хоорайның Новая кудумчузунда 36 дугаарлыг бажыңда чурттап турар Анастасия Дмитриевна **Ефимова** адрези билдинмес ашаа Николай Иванович **Ефимовтан** чарлыр дугайында херек көдүрүп турар. Ук херекти Тыва АССР-ниң Дээди судунга көөр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54.
агитация болгаш пропаганда килдистериниң 37-13, кедээ ажыл-агый килдизи 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш
амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы.

ТС—00965.